

**L. N. T O L S T O J**

a jeho životné otázky –

**V I E R A a U M E N I E**

**Milan BENJÁN**

# O B S A H

**PORTRÉT L. N. TOLSTÉHO (M.B.)...3**

**SPOVEĎ (L.N.T.)...30**

**O UMENÍ (L.N.T.)...81**

**ČO JE UMENIE (L.N.T.)...84**

**| O POSLANÍ LITERÁRNEJ KRITIKY (L.N.T.)...116**

**O SHAKESPEAREOVI A DRÁME (L.N.T.)...118**

**DOSLOV KU KREUTZEROVEJ SONÁTE (L.N.T.)...134**

**| VZKRIESENIE (XXVIII. kap.) (L.N.T.)...143**

**POSLEDNÉ „ŤAHY“ NA OBRAZE (M.B.)...148**

## **Malá splátka veľkého dlhu L. N. Tolstému (aspoň) po 100 rokoch.**

Genialitu L. N. Tolstého ako umelca-spisovateľa nespochybňuje azda nikto, ani jeho nepriatelia. Tolstoj však zďaleka nebol iba umelcom; bol aj mysliteľom, reformátorom, nelútosťným kritikom, a to nie iba spoločenských pomerov v cárskom Rusku a bohatej, panskej spoločenskej vrstvy, z ktorej sám pochádzal, ale aj rôznych „model“ vo svete umenia, a tiež cirkvi, ktorá svojimi praktikami a učením, zdeformovaným rôznymi nebiblickými dogmami, prestala plniť svoje poslanie a stala sa vlastne prekážkou poznávania pravého Kristovho učenia.

Jeho kritika mu získala, pravdaže, veľa nepriateľov. Iba jeho popularita, presnejšie úcta, ktorú voči nemu choval celý kultúrny svet, zabránila úradom uvažníť ho alebo poslať ho do vyhnanstva; no aj tak mu znepríjemňovali život rôznymi obmedzeniami, domovými prehliadkami, prenasledovaním jeho priateľov a stúpcov, zákazom vydávať niektoré spisy a mrzačením iných necitlivými zásahmi cenzúry atď.; cirkevná hierarchia sa dokonca postarala o jeho vylúčenie z pravoslávnej cirkvi.

Aj pozdnejšie režimy (komunistický, ale i dnešný, „demokratický“), i keď to mnohí budú popierať, majú k Tolstému podobný postoj ako cárske „samoderžavie“; vidieť to z toho, že minulý režim ignoroval, nevydával jeho diela, ktoré si on osobne cenil najviac – jeho úvahy, traktáty filozofické, náboženské a iné. Komunisti však vydávali aspoň jeho umelecké diela, dnes sú ignorované aj tieto; ba dokonca vychádzajú publikácie hrubo deformujúce historické fakty a očierňujúce Tolstého nevyberaným spôsobom. Máme na mysli napr. pamflet „Starší brat „Pánaboha“ v knihe „Intelektuáli“ od P. Johnsona (ktorá je na našom knižnom trhu).

Táto publikácia by preto chcela aspoň v malej miere kompenzovať dlhy voči Tolstému a nepravosti páchané na ňom, na jeho pamiatke: chcela by poskytnúť „skicu jeho portréту“ – Tolstého ako mysliteľa, reformátora, človeka (o Tolstom – umelcovi bolo u nás v minulosti predsa len niečo publikované). Z toho dôvodu sme do tohto výberu zaradili ukážky z posledného obdobia jeho života; čitateľ bude možno prekvapený ich aktuálnosťou – i dnes, po zhruba sto rokoch od ich napísania.

Johnson používa výraz „intelektuáli“ v pejoratívnom zmysle, je to pre neho akási nadávka. Všetkých šestnástich „intelektuálov“, ktorých si v knihe „vzal na mušku“, nielen kritizuje, ale vysmieva a odsudzuje ich; keďže autor „Intelektuálov“ vystupuje vo svojej knihe proti „intelektuálom“, sám sa vlastne prezentuje ako „antiintelektuál“, Svoje odsúdenie „intelektuálov“ odôvodňuje tým, že títo si dovolili kritizovať stav spoločnosti, v ktorej žili a odvážili sa dokonca (každý svojím spôsobom, každý v zhode so svetonázorom, ktorý uznával a vyznával) navrhnuť nejaké riešenie, nápravu. Obzvlášť ostro pranieruje tých, ktorí sa odvážili kritizovať nespravodlivé vlastnícke vzťahy, čiže dotkli sa „nedotknuteľnej modly“ uctievanej západnou „kultúrou“ – bohatstva, resp. bohatnutia jedných na úkor druhých. Pritom autor prakticky nerozlišuje medzi svojimi „objektmi“ podľa toho ako sa pokúšali riešiť situáciu – či násilím, revolúciou, nenávisťou, alebo na základe súcitu a kresťanskej lásky.

Johnson napríklad uvádza úryvok z listu marxistu S.I. Muntjanova, ktorého Tolstoj žiadal, aby sa zriekol násillia: „Prerobiť ma je ťažké, Lev Nikolajevič. Socializmus je moja viera a boh. Vy hlásate takmer rovnakú vec, ale používate taktiku lásky, a my používame násillie, ako to vy nazývate.“ A Johnson to komentuje takto: „Diskusia sa teda týkala taktiky, nie stratégie; prostriedkov, nie výsledkov. Skutočnosť, že Tolstoj hovoril o „Bohu“ a sám seba nazýval kresťanom, znamenalo omnoho menej ako by sa zdalo.“ („Intelekt.“ str. 142).

Teda Johnson nevidí v podstate žiaden rozdiel medzi nenávisťou a láskou, medzi pohanským násilím a kresťanským milosrdenstvom, odpúšťaním, spoluprácou – pre neho ide iba o rôzne „taktiky“, „prostriedky“. Ale každý skutočný kresťan predsa vie, že práve v tomto je hlavný rozdiel medzi kresťanom a pohanom, že práve v týchto „prostriedkoch“, „taktike“ spočíva podstata kresťanského učenia; lebo práve medzi láskou a nenávisťou, medzi pokojom a násilím je ten rozdiel, ktorý je medzi svetlom a tmou, medzi pravdou a lžou, medzi Božským a diabolským. Je podivuhodné, že „kresťanský“ autor, za akého býva Johnson pokladaný, toto nevidí, či nechce vidieť.

Primitívny posmech je ďalším Johnsonovým nástrojom na diskreditáciu Tolstého: nazýva ho „starším bratom Pánaboha“, lebo vraj „došiel k presvedčeniu, že pomocou svojho vlastného intelektu a mocou duchovnej sily, ktorú v sebe pociťoval, dokáže uskutočniť morálnu premenu spoločnosti.“ („Intelekt.“ str. 119).

Z čoho tu Johnson vychádza? Z poznámok zarytého ateistu M. Gorkého, ktorý nemal ani len potuchy, čo znamená to, že Boh (Boží duch) môže sídlíť v duši človeka: „...ako poznamenal Gorkij, problém, ktorý súvisel s tým, že Tolstoj a Boh sídlili v jednej duši, spočíval v Tolstého podozrievavosti voči Stvoriteľovi. Niekedy si zrejme myslel, že je brat samotného Boha, teda – jeho starší brat.“ („Intelekt.“ str. 120).

Nemožno sa diviť Gorkému, ateistovi, pre tento výrok, ale je udivujúce, že Johnson, „kresťan“, nevidel v týchto Gorkého slovách to, čo v nich bolo, totiž výsmech „tmára“ – kresťana Tolstého. A tento výsmech v plnej miere od Gorkého preberá Johnson.

Keď sme už pri Gorkom, dovoľte odcitovať pár viet z jeho Spomienok na Tolstého:

„Lev Nikolajevič má v sebe veľa takého, čo vo mne vzbudzovalo dobre že nie nenávisť voči nemu a gniavilo mi dušu.“ (Cit. „Lev Tolstoj v spomienkach“\* str. 355). „Neviem, či som ho mal rád, no vari záleží na tom, či láska alebo nenávisť?“ (tamže str. 361).

Tolstoj poznal dobre Gorkého ateizmus i to, že s ním nie je možné hovoriť o duchovných veciach (Gorkij to vlastne sám priznáva: „Aby som sa vyhol klebetám, musím priznať, že náboženskú tvorbu pokladám za umeleckú: život Budhu, Krista, Mohameda za fantastické romány.“ – „Spom.“ str. 331), a preto s ním nevedol rozhovory o týchto veciach, čo konštatuje sám Gorkij: „Takmer nikdy sa nezhováral so mnou o svojich zvyčajných témach – o úplnom odpustení, láske k blížnemu, o evanjeliu a budhizme, podistým hneď pochopil, že „nehodí sa každý krpec na každú nohu“. Hlboko som si ho za to vážil.“ (tamže str. 367).

A predsa túto „zásadu“ Tolstoj raz porušil; iste vec viery bola pre neho taká dôležitá, že sa nemohol zdržať ani pred týmto neznabohom Gorkým. Gorkij spomína:

„Nečakane sa ma opýtal akoby zaútočil:

– Prečo neveríte v Boha?

– Viera nejestvuje, Lev Nikolajevič.

– To nie je pravda. Náтурой ste veriaci a nemôžete byť bez Boha. Čoskoro to pocítite. A neveríte z tvrdohlavosti, z urážky: svet nie je usporiadaný tak, ako by ste chceli vy. Neveria z ostýchavosti; stáva sa to mladým chlapcom: zbožňujú ženu, ale nechcú to dať najavo, nemajú smelosť. Viera – ako aj láska – potrebuje udatnosť, odvahu. Treba si povedať – verím, a všetko bude dobre, všetko bude vyzeráť tak, ako potrebujete, vysvetlí vám samo seba a upúta vás. Vy napríklad veľa milujete a viera – to je práve umocnená láska; treba sa zamilovať ešte väčšmi – vtedy sa láska zmení na vieru. Keď ľúbia ženu, tak tú najlepšiu na svete – rozhodne každý ľúbi tú najlepšiu, a to je už viera. Neveriaci nemôže milovať. Dnes sa zaľúbi do jednej, o rok do druhej. Duša takých ľudí je ako tulák, žije jalovo, to nie je dobre. Vy ste sa narodili veriaci a nemáte sa čo zdráhať. Hovoríte krása? A čo je to krása? To najvyššie a najdokonalejšie je – Boh.

Predtým takmer nikdy nehovoril so mnou na túto tému a jej dôležitosť, nečakanosť ma akosi zmiatla, ohúrila. Mlčal som. Sedel na pohovke, nohy zložené pod seba, víťazoslávne sa usmieval do brady a povedal, hroziac prstom:

– Z toho sa nevykrútite mlčaním, veru nie!

A ja neveriaci v Boha, pozerám na neho akosi veľmi opatrne, trochu bojzливо, pozerám a myslím si: „Tento človek je podobný Bohu!“ („Spom.“ str. 376).

Teda pripodobňovanie k „bohu“ sa zrodilo v Gorkého ateistickej mysli – a Johnson to používa na to, aby zdiskreditoval Tolstého v očiach kresťanov. Pokiaľ ide o skutočný vzťah Tolstého k Bohu, čitateľ si iste sám urobí obraz, keď prečíta ukážky z jeho diel, ktoré uvádzam v tomto výbere. Tu chcem iba stručne pripomenúť, že Tolstoj opakovane zdôrazňuje nutnosť, aby si ľudia uvedomovali svoje postavenie synovstva vo vzťahu k Bohu a postavenie bratstva vo vzťahu k iným ľuďom (blížnym).

---

\* „Lev Tolstoj v spomienkach“, vyd. Progres, Moskva a Obzor, Bratislava, 1978. (Pri citovaní z tejto knihy budem používať skratku „Spom.“).

Tolko teda k Johnsonovej „vtipnej“ prezývke Tolstého „starší brat Pánaboha“.

Ďalším Johnsonovým spôsobom vysmievania a spochybňovania Tolstého je vyberanie jednotlivých viet náhodne vyrieknutých v „debatách pri stole“, teda pri bežných nezáväzných rozhovoroch, alebo náhodných poznámok z jeho denníka a ich uvádzanie bez súvislostí, alebo naopak, do neexistujúcich súvislostí s inými výroky vyrieknutými alebo napísanými pri úplne iných príležitostiach; tým má vzniknúť dojem „protirečenia“ alebo nesúrodosti a nezmyselnosti. Tak napr. na jednom mieste („Intelekt.“ str. 144) uvádza bez ladu a skladu 13 takýchto náhodných viet. Tolstoj si uvedomoval možnosť manipulovania s jeho náhodnými výroky, o čom svedčí záznam v jeho denníku z r. 1909: „Veľmi prosím svojich priateľov, čo zbierajú moje zápisky, listy, čo si zapisujú moje slová, aby nepripisovali nijaký význam tomu, čo som vedome nedal do tlače... Každý človek máva svoje slabosti a hovorí aj vyslovené hlúposti, niekto ich zapíše, a potom ich vydáva za bernú mincu.“ („Spom.“ str. 12). (Možno priatelia, na ktorých sa tu Tolstoj obrátil, túto jeho prosbu rešpektujú, rozhodne však nie nepriatelia, ako o tom svedčia praktiky Johnsonove.)

Uvedomme si skutočnosť, že k Tolstému, ako k svetoznámej osobnosti, chodilo veľké množstvo návštev – žurnalistov, spisovateľov, iných umelcov, vedcov, jeho obdivovateľov a stúpenčov („tolstojovcov“). ale aj obyčajných zvedavcov a snobov, a títo všetci počúvali, čo hovorí, (niekedy ho aj schválne provokovali), niečo si zapísali – často náhodne, bez súvislostí. Ale pritom tu chybovalo nejaké sústavné, súvislé zaznamenávanie Tolstého výrokov. A.P. Čechov si raz pošťážoval: „Každé slovo Goetheho zapisovali a myšlienky Tolstého sa strácajú v povetrí.“ A práve náhodné poznámky náhodných návštevníkov dávajú veľké možnosti tým, čo sa ich snažia vedome prekrútiť, zneužiť: napríklad tak, že veta vyslovená o nejakej banálnej, rodinnej či inej záležitosti sa „vmontuje“ do pasáže o životne dôležitých otázkach života ľudstva.

O tom, že „banálnosti všedného života“ významných ľudí môžu niekoho urobiť slepým voči veľkým skutkom týchto ľudí, svedčí aj výrok samotného Ježiša Krista, ktorý prehlásil, že „nemá prorok cti vo svojej otcine“ (J 4, 44), a ktorý dokonca nemohol robiť divy medzi svojimi blízkymi (Mk 6,4-5; Mt 13,54). Je to zrejmé preto, že ľudia z okolia veľkého človeka sú denne konfrontovaní s rôznymi „triviálnosťami“ v jeho živote (vidia slávneho človeka nie iba „vo fraku“ ale aj „v neglizé“, počúvajú nielen jeho slávne výroky ale aj banálne poznámky a reakcie), a toto znižuje v ich očiach jeho veľkosť a výnimočnosť, robí ho „obyčajným“. Ale podobná situácia sa dá navodiť aj tým, že človek, ktorý píše životopis slávneho človeka, povkladá (náhodne alebo zámerne) do jeho príbehu rôzne triviálne prvky (slová, gestá, náhodné reakcie), ktoré majú spôsobiť, že „prorok nemá cti...“. Na to si treba vždy dávať pozor (a nie iba v prípade Tolstého).

Situácia je ešte zložitejšia, ak ten človek prešiel „prerodom“ (obrátením, znovuzrodením), po ktorom došlo k úplnej zmene jeho nazerania na svet, hodnotenia situácií, k prehodnoteniu hodnôt, čiže došlo vlastne ku vzniku úplne iného človeka. Ak životopisec nerešpektuje tento fakt, ale kladie hlava-nehlava vedľa seba činy a myšlienky z obdobia pred a po tomto prerode, výsledkom sú tzv. „rozpory“, „protirečenia“, či pri najmenšom „paradoxy“.

Ak sa takejto chyby dopustí človek neveriaci, ktorý nevie nič o skutočnosti obrátenia a znovuzrodenia, dá sa to pochopiť (hoci ani tomu, ak je profesionálom, ak postupuje systematicky, chronologicky, by sa takýto lapsus nemal prihodiť), no ak to urobí kresťanský autor, ktorý by o týchto veciach predsa len niečo vedieť mal, potom to nemožno hodnotiť inak ako zámer, zlý úmysel. Veď či by napr. životopisci Augustínovi nemohli diskreditovať tohoto veľkého teológa, „cirkevného otca“, ak by popretkávali jeho zbožný a príkladný život po jeho obrátení príhodami a výrokmi z obdobia pred jeho obrátením? A práve takto postupuje v prípade Tolstého Johnson: priam sa vyžíva líčením lahtikárskeho života Tolstého v rokoch jeho mladosti (Tolstoj ostatne tieto veci vôbec neskrýva, naopak, verejne a veľmi otvorene o nich hovorí a odsudzuje svoj predošlý život) a konfrontuje ich s jeho morálnymi (podľa neho „moralistickými“) názormi z obdobia po obrátení. Možno však, že nejde o zámer, možno, že Johnson skutočne nič nevie o týchto veciach, o obrátení, pokání; svedčili by pre to tieto jeho vety: „Existoval ešte jeden dôvod, prečo Tolstoj cítil, že sa musí pustiť do veľkých morálnych úloh. Rovnako ako Byron vedel, že je hriešnik. Ale na rozdiel od Byrona ho kvôli tomu ťažil veľký pocit viny.“ („Intelekt.“ str. 126); pokračuje líčením, aký bol za mlada Tolstoj hazardný hráč, a nasledujú autorove úvahy o Tolstého sexualite: „Ešte väčší pocit viny mal Tolstoj za svoje sexuálne túžby“ (tamže str. 127) a „prejavy ženskej sexuality ho určitým spôsobom odpudzovali“ (str. 129); takto dokonale Johnson mieša dva rozdielne životy, životy „dvoch Tolstých“, nevedomujúc si (alebo zámerne nerešpektujúc) zlom v Tolstého živote, ktorý sa udial postupne začiatkom jeho päťdesiatych rokov. Ak však budeme ignorovať túto zásadnú, v živote Tolstého najdôležitejšiu skutočnosť, nikdy ho nemôžeme spoznať, nikdy neporozumieme nielen Tolstému, ale vlastne ani kresťanstvu, ktoré o takýchto dvoch životoch nielen hovorí, ale takúto zmenu vyžaduje, pokladá ju dokonca za bezpodmienečný predpoklad skutočného kresťanského života, života nasledovania Krista: Ježiš Kristus hovorí o „*novom narodení*“ (J 3,3-7), apoštol Pavel o „*obnovení sa duchom*“ a o „*vyzlečení starého človeka a oblečení nového človeka*“ (Ef 4,23.24; Kol 3,9.10) atď.

Teda len ten, kto o týchto veciach nič nevie, môže sa čudovať (a ten, čo o nich nechce vedieť, môže začudovanie predstierať) nad „paradoxami“ v Tolstého živote, alebo nad jeho nesmierne kritickým pohľadom na svoj vlastný život (pred obrátením) a na život svojich súčasníkov z vyšších vrstiev (žijúcich tým istým životom ako kedysi on); môže sa čudovať nad tým, ako sa zmenila Tolstého hierarchia hodnôt: prestal si napríklad ceniť svoje vlastné diela, romány, ktoré ho urobili svetoznámy. Pri jednom rozhovore s Julesom Legrasom, profesorom na dijounskej univerzite, napr. hovorí: „...ostatne moje romány – to je vec minulosti. Celkom ma prestali zaujímať!“ „Nevravte, Lev Nikolajevič,“ namieta profesor, „keby ste nenapísali svoje romány, kto by čítal vaše filozofické spisy?“ „Možno, možno. Ľudia sú takí neseriózni...!“ povzdychol si Tolstoj. („Spom.“ str. 179).

Ďalším zdrojom Johnsonovej kritiky je Tolstého „túžba reformovať nielen nevoľníkov, ale aj sám seba, svoju rodinu – celý svet. (Tá túžba) spala v podvedomí, pripravená kedykoľvek prepuknúť v úžasnú činorodosť. Politická a sociálna reforma a

túžba založiť nové náboženské hnutie boli v Tolstého mysli úzko spojené... chcel stvoriť vieru založenú na Kristovom náboženstve, ale očistenú od dogiem a mysticizmu...“ („Intelekt.“ str. 135).

Možno, že toto by ani nebolo treba komentovať; veď predsa nemôže byť nič zlého na snahe „reformovať“, zlepšovať to, čo je zlé (i keď to pán Johnson vidí inak). Naopak si myslím, že každý človek, ktorý žil v Tolstého dobe a videl tú nesmiernu nespravodlivosť – biedu a úmornú drinu na jednej strane, a leňošenie, záhaľčivý, neužitčný život s radovánkami na druhej strane – a nepocítil by v duši túžbu zmeniť na tom niečo alebo aspoň protestovať proti tomu, musel by trpieť ťažkým defektom súdnosti, ale najmä morálky a vôbec citu ľudskosti. Ak sa teda Tolstoj búri, kritizuje, volá po zmene, nie je to prejav akéhosi „intelektuálneho syndrómu“ (ako ho vo svojej knihe z rôznych strán opisuje Johnson), ale prostej humanity, súcitu, citu pre spravodlivosť alebo – kresťanskej lásky.

A pokiaľ ide o dogmy, ktoré Tolstoj odmietal?

Nemienim tu, už som to raz spomenul, podrobne opisovať Tolstého náboženské presvedčenie, jeho zásady, učenie. Ale predsa niečo k tejto otázke povedať treba:

Napred niečo z „terminológie“. „Krátky slovník slovenského jazyka“ vysvetľuje výraz „dogma“ takto: „Je to pevný a nemenný článok náboženského učenia nevyžadujúci dôkazy“. Takáto definícia dogmy je veľmi nepresná, ba zavádzajúca. Lebo „nemennými článkami kresťanského učenia“ je Božie slovo, t.j. v Biblii zapísané výroky, normy, požiadavky, ale i zaslúbenia a proroctvá – ale toto nie sú dogmy! Toto je jednoducho Božie slovo. Dogmy sú však umele ľuďmi (teológmi, presnejšie „teofilozofmi“) zostavené tvrdenia, ktoré sa viac-menej pokúšajú vysvetľovať tzv. „tajomstvá viery“. Začali vznikáť od 2. storočia, najviac sa ich „urodilo“ najmä v dobe tzv. „cirkevných otcov“, v dobe keď po tzv. „konštantinizácii“ cirkvi (t.j. po premene cirkvi zo služobníčky v panovníčku) preniklo do nej množstvo pohanských predstáv, názorov, ale vznikajú vlastne dosiaľ (vyhlasujú ich koncily alebo pápež). Veľká väčšina dogiem „stojí na vode“, nemá žiadnu oporu v Božom slove, ba často sú s ním v príkrom rozpore. Niektoré cirkvi im však priznávajú rovnakú autoritu (ak nie väčšiu) ako Božiemu slovu. Preto v minulosti vznikali (ba neraz to pozorujeme i dnes) mnohé snahy jednotlivcov, ale i celé reformačné hnutia na nápravu tohoto negatívneho, pre kresťanstvo veľmi škodlivého javu. Teda odmietanie dogiem nie je Tolstého „výmyslom“. Naopak, mnohí boli v tomto oveľa radikálnejší. Niektorí, aby zreteľne vyjadrili rozdiel medzi dogmatickým učením cirkví a čistým kresťanským učením, označujú prvé názvom „náboženstvo“, druhé ako „evanjelium“ (v širšom slova zmysle). Tolstoj tieto dva výrazy nekladie do protikladu, používa obidva takmer v rovnakom význame, a myslí nimi iba čisté, t.j. biblické Kristovo učenie, zatiaľ čo učenie premiešané s poverami a dogmami označuje výrazmi „učenie cirkví“, „obradnícke praktiky cirkví“ alebo jednoducho „kulty“. Tolstoj vlastne, a to treba zdôrazniť, nezaložil, ani nezakladal žiadne nové náboženstvo – všetky zásady, ktoré hlásal (a ktoré sa možno vďaka jeho interpretácii stali známymi a rozšírili sa), boli tu už dávno pred ním; on skrátka iba jednoducho nadväzoval na tých jednotlivcov a skupiny, ktoré od dávna usilovali o očistenie biblického učenia. To platí pravdaže aj o zásade „neodporovaniu násilium“,



ktorá býva najčastejšie spájaná s Tolstým, pričom sa mu vytyka „naivita“ (práve pre presadzovanie tejto zásady), resp. „odtrhnutie od reality“. Túto zásadu však zastávali a dodržiavali vlastne všetci ozajstní kresťania, lebo jej autorom nie je nikto iný ako Kristus (spomeňme si aspoň na Jednotu bratskú, na Petra Chelčického ale i na mnohých iných). Táto zásada vôbec nie je naivná, ani odtrhnutá od reality, ako si vysvetlíme neskôr (v tretej časti tohoto „Portrétu L. N. Tolstého“).

Ďalším Johnsonovým tvrdením, ktorým sa snaží nasadiť Tolstému „psiu hlavu“, je jeho údajný despotický vzťah k manželke a k rodine vôbec, jeho údajná neschopnosť lásky. Johnson píše: (Tolstoj a jeho manželka) „stvorili jedno z najhorších (a najlepšie „doložených“) manželstiev v dejinách.“ („Intelekt.“ str. 131). Ďalej opisuje „pôsobivo“, ale úplne nepravdivo okolnosti okolo ich svadby (tamže str. 130), a priam cynicky vyznieva jeho tvrdenie o „hrôzach, spôsobených tým, že sa (Sofia, Tolstého manželka) musela podvoľovať jeho (Tolstého, teda manželovým) požiadavkám, ktorých výsledkom boli bolestivé a opakované tehotenstvá.“ (str. 131). A ďalej: „Po štvrtí storočia na nej (t.j. na svojej manželke) uplatňoval svoje sexuálne nároky a vystavoval ju opakovaným tehotenstvám. Potom naraz trval na tom, aby sa obaja sexu vzdali a žili ako brat a sestra.“ (str. 145). A je tu ďalšia „hrôza“: (Sofia) „vzala na seba obávanú úlohu z Tolstého hrozného rukopisu prepisovať jeho romány na čisto.“ (str. 132). A tak Johnson uzatvára: „Nikdy azda nežil muž, ktorý by sa pre túto inštitúciu (t.j. manželstvo) hodil menej ako on (t.j. Tolstoj).“ (str. 130).

Hádam každý uzná, že pre objasnenie týchto otázok – bolo to dobré, či zlé manželstvo (či dokonca, ako hovorí Johnson, „jedno z najhorších“)? – treba vypočít si predovšetkých zainteresovaných: samotných manželov, poprípade iných členov ich rodiny, najmä deti. Pozrime sa teda, čo hovoria títo:

Sofia Andrejevna, ktorá (hoci o mnoho mladšia) bola do Leva Nikolajeviča veľmi zamilovaná, vo svojich spomienkach opisuje svoje pocity po zoznámení so svojim budúcim manželom pri jednej návšteve v Jasnej Poľane takto: „Ako sa mi len príjemne spalo v tom kresle, ktoré mi postlal Lev Nikolajevič! ...bolo mi akosi veselo, keď mi zišlo na um, ako mi L.N. postieľal a pri zaspávaní premohol moje mladé telo akýsi nový radostný pocit. Radostné bolo aj prebudenie. Chcelo sa mi obehnúť celý dom, všetko si poprezeráť, s každým si poštebotať. Vtedy v Jasnej Poľane bola náramne príjemná atmosféra! Lev Nikolajevič nás rozveseľoval...“ a ďalej: „...nebolo hádam šťastnejšieho človeka na svete, keď môj kôň klusal vedľa L. Nikolajeviča...“ („Spom.“ str. 120).

Sofia opisuje i ďalšie príhody veľmi romanticky (ako to robia iba veľmi zamilovaní ľudia), opisuje ako ju L.N. požiadal o ruku a aká bola pri tom šťastná: „...stretla som vo dverách sestru Lízu. Spýtala sa ma: „Čo je?“ „Le comte m´ a fait la proposition“, \* vysypala som zo seba... Ako na krídlach som vbehla na schody, mihla sa okolo jedálne, hostovskej a vbehla do matkinej izby. L.N. stál opretý o stenu v kúte izby a čakal ma. Pristúpila som k nemu, chytil ma za obe ruky.

---

\* „Gróf ma požiadal o ruku.“ (franc.)

–Tak čo? – spýtal sa.

– Pravdaže, áno, – odvetila som.

O niekoľko minút vedel o tom celý dom a všetci nám blahoželali...“ („Spom.“ str. 127).

A aká bola po svadbe ich cesta do Jasnej Poľany, ktorú Johnson, neviem na základe čoho, opisuje tak drsne?

Hľa, ako to bolo podľa líčenia samotnej mladomanželky, Sofie: „...Po prvú stanicu, myslím, že to bolo Biriulevo, sme sa takmer nerozprávali. Pamätám sa, že L.N. bol veľmi starostlivý a nežný. V Biriuleve nám mladým a na dôvažok grófom, čo prišli na šiestich koňoch v novom dostavníku, otvorili cárské izby, veľké, pusté, s nábytkom čalúneným červeným zamatom, a strašne neútoľné. Priniesli samovar, uvarili nám čaj. Utiahla som sa do kútika divána a sedela som bez slova, akoby mi boli jazyk odhryzli.

– Bud' paňou domu, nalej čaju, – povedal L.N.“ („Spom.“ str. 130).

Teda nič mimoriadne, či dokonca nejaké násilie zo strany Tolstého, ako naznačuje Johnson.

A pokiaľ ide o to odpisovanie rukopisov. Bolo to naozaj pre Sofiu také hrozné? Sám Johnson cituje Sofiu: „Nie je to kvôli peniazom. Hlavné je, že ja jeho literárne práce milujem, obdivujem ich a ony ma dojímajú.“ („Intelekt.“ str. 132).

L.N. Tolstoj píše vo svojej „Spovedi“ (celú „Spoved“ si môžete prečítať v tomto výbere), ako sa po svadbe venoval rodine – manželke (doslova píše „milovanej a milujúcej“) a deťom: všetko išlo stranou – kvôli rodine.

Tak skutočne to bolo také zlé manželstvo, ako tvrdí Johnson? Pravdaže, neskôr, ale hodne neskôr, sa to zmenilo. Ako a prečo, ešte si povieme. Ale i tak v r. 1900, t.j. po 38 rokoch manželstva Sofia píše manželovi: „Chcem ti poďakovať za bývalé šťastie, ktoré si mi dal, a ľutujem, že netrvalo tak silné, pevné a kľudné po celý náš život.“ („Intelekt.“ str. 132).

Ani pôrody (deti) neboli pre Sofiu nešťastím, ako si myslí Johnson, naopak. Vo svojich spomienkach na deň svadby, keď sa, ako väčšina mladých dievčat, ťažko lúčila so svojou rodinou, poznamenala: „Vtedy (L.N.) ešte nevedel, že keď tak vrúčne milujem svojich, prenesiem túto lásku aj na neho a naše deti. Neskôr sa tak aj stalo.“ („Spom.“ str. 129).

Prečo teda v posledných rokoch manželstva došlo k zmene vzťahov?

Uvedomme si predovšetkým, že Tolstojovci zostarli, boli tu dospelé deti so svojimi nárokmi, záujmami a názormi – a tieto okolnosti v každej rodine (isteže v jednej viac, v inej menej) ovplyvnia vzájomné vzťahy. Ale toto nebolo to hlavné.

Keď u Tolstého došlo k už spomínanej zmene, k „prerodu“, čiže obráteniu (a táto zmena sa neudiala u jeho manželky a detí), nutne muselo dôjsť ku konfliktom. Veď na to upozorňuje sám Ježiš Kristus, keď hovorí, že medzi tými, čo ho budú nasledovať a ich najbližšími dôjde k rozporom, dokonca k nenávisti (*L 14,26; Mt 10,37*). Je to celkom prirodzené. Ak sa totiž jeden člen rodiny rozhodne nasledovať Krista, ak zmení svoje zmysľovanie, svoj spôsob života, záujmy, životné priority atď., musí naraziť na nároky, záujmy, priority ostatných členov rodiny. Toto je pravidlo, v tomto teda nie je

Tolstého rodina žiadnou výnimkou. Pozrime sa, čo sa po obrátení L. Nikolajeviča v jeho rodine odohrávalo.

Tolstého rodina, ale najmä manželka, robila všetko, aby L. Nikolajevičovi prekazila uskutočňovať to, k čomu ho viedlo jeho presvedčenie, čo od neho vyžadoval jeho nový život. Bála sa, že rozdá majetok, a tak „okradne“ svoje deti o dedičstvo, bola zhrozená z jeho zrieknutia sa autorských honorárov a zo všetkého, v čom tušila ohrozenie svojho bohatstva, pohodlia. Sofia bola podozrievavá, sledila za jeho písomnosťami a denníkmi, po nociach sa v nich tajne prehrabávala; nenávidela jeho nových priateľov a otvorene im to dávala najavo, čo ich pravdaže muselo urážať a jej muža rozhorčovať. Hlavným terčom jej útokov bol Čertkov, lebo najmä jeho vinila za zmenené manželovo správanie sa; pravdaže, to nebola pravda (veď k obráteniu u Tolstého došlo v čase, keď Čertkova ešte ani nepoznala). Lev Nikolajevič v tomto čase píše svojej manželke: „Vaša povaha je v posledných dňoch stále popudlivejšia, panovačná a postráda sebakontrolu; obidvaja teraz úplne rozdielne chápeme význam a cieľ života.“ („Intelekt.“ str. 147). Sofia sa však správala čím ďalej tým viac hystericky a paranoide. Zdá sa, že istý čas mala aj snahu pochopiť nový duchovný svet manžela, ale keďže sama neprežila onen „obrat“, nemohlo sa jej podariť nájsť spoločnú reč s L. Nikolajevičom. Píše mu: „Spolu s ostatnými vidím svetlo lampáša; uznávam, že je to svetlo, ale nedokážem ísť rýchlejšie, bráni mi dav a moje okolie a zvyky.“ („Intelekt.“ str. 146).

Ale najjasnejšie o tom všetkom píše dcéra Tatjana:

„Koncom sedemdesiatych rokov ho (otca) začali trápiť pochybnosti. Čo je zmyslom života? Žije správne? Robí pre šťastie svoje a iných to, čo by mal?

Neobyčajne pravdivo opísal tieto svoje pocity v knihách Spoveď, V čom je moja viera? a v nedokončenej poviedke Bláznove zápisky.

Nejdem ich opakovať... Poviem len, že narušenie jeho duševnej rovnováhy sa odzrkadlilo na celom spôsobe života našej rodiny. Otec sa zahľbil do záujmov, ktoré mu odkrývali nový svetonázor. Začal sa zaujímať o nových ľudí, rodine načisto cudzích, a oni sa zaujímali o neho.

Spočiatku sa otec nepokúšal zmeniť navonok život rodiny... No pomaly, ale iste sa takýto život stával pre otca čoraz neznesiteľnejším. Mimoriadne ťažko niesol, že má pôdu. Vyzýval rodinu, aby rozdeli všetok majetok a začali roľníčiť.

Rodina na čele s matkou neprešla tú cestu, po ktorej prešiel otec, a nemohla pochopiť, čo ho k tomu vedie, nevedela čo si myslieť o počínaní hlavy rodiny. Kolké roky nás viedol po istej ceste, a tu zrazu by sa malo všetko zrúcať a ísť po celkom novom, nepoznanom chodníku. Najzmätenejšia z toho bola matka, zarmucovalo ju to, dráždilo, nevedela čo a ako.

Nemohla pochopiť, načo rúcať život, v ktorom bola taká šťastná a ktorý sa tak vydaril.

– Máme sa všetci radi. Jeho má každý rád a každý si ho váži. Všetci sa mu podrobujú; ako sa len dobre žije, keď máme takého múdrego, milujúceho vodcu. Venuje sa svojej literárnej činnosti, tá mu prináša lásku ľudí, slávu a peniaze; čo ešte hľadá? –

Odvtedy, čo naňho prichádzajú „myšlienky“ (ako vravela matka), je všetko hore nohami. Len čo deti prestali cítiť nad sebou otcovu silnú ruku, prestali poslúchať. Vláda pocítila nejaké škodlivé prúdy, zostražiteľa a pretože nemala odvahu siahnuť na Tolstého, posielala do vyhnanstva a zatvárala jeho stúpcov. Harmonický, šťastný rodinný život vystriedal boj, škriepky, slzy, vzájomné výčitky. Načo je to komu, načo je to dobré? A keď sa to tak vezme, aké on má právo žiadať od nás meniť spôsob života, ku ktorému nás roky navykal? Takto uvažovala matka.

My deti sme málo chápali z toho, čo sa odohrávalo, iba čo sme trpeli pre rodičovské nezhody. Videli sme, že sa obaja veľmi trápia, často plačú. Ale ako pomôcť – to sme nevedeli.

Napokon otec rozhodne vyhlásil, že už ďalej nechce vlastniť pôdu, a navrhol matke prepísať celý majetok na ňu. Ona odmietla. A tak otec vymyslel iné riešenie: navrhol, aby sme si počínali tak, ako keby zomrel. Dedičia si mali rozdeliť majetok tak, ako v prípade jeho smrti.“ („Spom.“ str. 262-264).

Tieto úprimné a výstižné slová Tolstého dcéry Taťjany L. Suchotinovej-Tolstej veľmi presne vykresľujú celú rodinnú tragédiu, jej príčiny i priebeh. Ale hovoria aj o rodinnom šťastí a láske, ktoré predtým v rodine Tolstého panovali, a ktoré Johnson od samého začiatku spochybňuje, keď píše o „jednom z najhorších manželstiev v dejinách“.

Nuž, po tomto objasnení situácie v Tolstého rodine koho obviňovať? Tolstého, zato že našiel cestu k Bohu, že sa rozhodol nasledovať Krista a snažil sa dôsledne podľa toho žiť, aj za cenu horkosti a križa, ktoré takého rozhodnutie vždy prináša? Alebo jeho príbuzných, zato že túto cestu nenašli? Odpoveď si musí dať každý sám; ale ťažko mu pritom pomôžu zjednodušujúce Johnsonove „antiintelektuálne“ sudy.

O tom, že autor „Intelektuálov“ nečítal Tolstého diela, o ktorých píše, svedčí aj jeho poznámka o Kreutzerovej sonáte: „Napísal Kreutzerovu sonátu, zlovestný príbeh o žene, zavraždenej nepríčetne žiarlivým manželom, ktorý neznesie jej priateľstvo s huslistom.“ („Intelekt.“ str. 145). Nuž, o vraždu a žiarlivosť tam naozaj ide, ale to zďaleka nie je jediný, ale najmä podstatný problém, hlavné poslanstvo tohoto úžasného, všeobecne veľmi vysoko hodnoteného diela. Hlavným je tu poukázanie na jedno obrovské nebezpečenstvo (ktorého obľudnosť môžeme dokonca dnes vidieť oveľa zreteľnejšie ako v dobe, keď Tolstoj písal Kreutzerovu sonátu) – z nezmyselného vyvyšovania, ospravedlňovania, poetizovania, oslavovania sexu. Takého chápanie sexu považuje Tolstoj za jednu z najväčších príčin zla a nešťastia – jednotlivcov, rodín, spoločnosti; preto zdržanlivosť, ovládanie vášní je podľa neho jednou z podmienok postupu po ceste vedúcej k blahu ľudstva. Toto je poslanstvo Kreutzerovej sonáty, a preto líčenie „nepríčetne žiarlivého manžela“, ktorý neznesol „priateľstvo“ svojej manželky s hudobníkom, nie je podstatou tohoto diela, ako sa domnieva Johnson; veď žiarlivosť a vražda sú iba následkami posadnutosti sexom. Aké poučenie z tejto tragédie by si mal čitateľ vziať, autor podrobne vysvetľuje vo svojom Doslove ku Kreutzerovej sonáte (jeho podstatnú časť uvádzam v tomto výbere).

L.N. Tolstoj mal výnimočný talent, napr. jeho opisy charakterov osôb, ale aj predmetov, prírody sú nedostižné (to priznáva aj Johnson vo svojej knihe – na str. 124),

ale nikdy sa nespoliehal iba na tento svoj talent, nadanie, vždy sa spoľahol radšej na tvrdú prácu. Bol nesmierne pracovitý, poctivý – rozsiahly román *Vojna a mier* prepísal údajne najmenej sedemkrát, rovnako *Annu Kareninu*, ale aj ostatné svoje diela – stále ich vylepšoval, stále na nich pracoval. A pritom jeho súhrnné dielo je pre obyčajného človeka takmer nepredstaviteľné (v bývalom Sov. zväze vyšlo v 90 (!) zväzkoch) – a to je iba literárne dielo, a čo ostatné jeho aktivity!

Nedá mi, aby som pri tejto príležitosti neuviedol, pre porovnanie, toto: V novembri 1999 bola v USA aukcia obrazov, na ktorej boli vydražené dva Piccasove obrazy „Žena s čiernym kreslom“ za 25 miliónov US dolárov, a za 28 miliónov US dolárov bol predaný „portrét“ Piccasovej milienky (na ktorom by ste darmo hľadali podobu nejakej ženy), ktorý Picasso, podľa jeho vlastných slov, namaľoval za jediný deň. Nechcem to komentovať, ale prosím váženého čitateľa, aby si spomenul aj na túto skutočnosť, keď bude čítať v tomto našom výbere Tolstého state „Čo je umenie“ a „O Shakespearovi a o dráme“.

Tolstoj bol známy svojou pracovitosťou nielen pri písaní, pri umeleckej a duchovnej činnosti, vo vzdelávaní seba i iných; je všeobecne známa jeho neúnavná práca charitatívna a osvetová: V dobe hladu napr. zriadil v okruhu 30 vierst niekoľko jedální, v nich zdarma podával stravu chudobným, a tieto jedálne osobne v krutej ruskej zime niekoľkokrát do týždňa navštevoval; zriadil vo svojom dome akúsi súkromnú školu pre deti sedliakov, vyučoval sám a príslušníci jeho rodiny (pravdaže tiež grátis), ba najímal (a platil) aj cudzích učiteľov; ujímal sa prenasledovaných menšín – pomáhal im materiálne, morálne, aj inak; príkladom môže byť jeho všestranná pomoc tzv. „duchoborcom“, pre ktorých dokonca získal (čo bola v tom čase nesmierne ťažká vec) povolenie na vystahovanie do Kanady. („*Intelekt.*“ str. 140). Vydával časopis, písal nielen umelecké diela, ale množstvo kritických článkov, obracal sa s výzvami na úradu i samotného cára.

O jeho húževnatosti a pracovitosti svedčí aj toto: Ovládal najmenej 7 rečí, z toho 4 perfektne. Nieкто možno povie: to nemusí byť vec pracovitosti, ale výchovy. Čiastočne je to pravda, veď v ruských šľachtických rodinách bola druhou (v niektorých dokonca prvou) rečou v rodine francúzština, okrem toho deti mali vychovávateľov a osobných učiteľov často cudzincov – okrem Francúzov najmä Nemcov a Angličanov. Tak to bolo aj u Tolstojovcov (L.N. zriadil takúto výchovu aj svojim deťom: chlapci sa napr. učili 6, dcéry 5 cudzích rečí), ale niektoré cudzie reči sa Tolstoj naučil až v dospelosti – ex privata industria, a k tomu ako samouk. A nielen to, bol učiteľom, a to veľmi dôsledným i úspešným, svojich detí. Jeho syn Ilja Lvovič spomína:

„Spomínal som, že ma otec v detstve učil aritmetiku, Neskôr – myslím, že som mal trinásť – sa začal so mnou učiť po grécky.“

On sám sa naučil po grécky v čase, na ktorý sa už pamätám. Nezabudnem, s akým zápalom a húževnatosťou sa do toho pustil a za šesť týždňov voľne čítal a prekladal Herodota a Xenofonta.

(Rovnako ako gréčtinu) naučil ma aj latinčinu.

Keď som v r. 1881 skladal prijímacie skúšky na Polivanovovo klasické gymnázium, všetkých učiteľov som prekvapil, že (aj pri neznalosti gramatiky) som čítal a prekladal klasikov oveľa lepšie, ako sa vyžadovalo. V tom vidím dôkaz toho, že svojrázny systém otcovho vyučovania bol správny.

Veď práve tak sa neskôr naučil starú hebrejštinu a zvládol ju tak dobre, že si plynulo čítal v Starom zákone to čo potreboval, a zavše vykladal svojmu učiteľovi, rabínovi Minorovi, svoju interpretáciu niektorých textov.“ („Spom.“ str. 135)

Okrem takejto všestrannej duševnej činnosti Tolstoj denne tvrdo pracoval aj telesne, a to zďaleka nie iba kvôli „kondícii“: slávny maliar I.J. Repin napr. spomína ako celý deň za veľkej horúčavy do úmoru oral pole jednej vdovy („Spom.“ str. 164) a A. Škarvan píše: „...každý deň chodieval aj so mnou na stavbu istej pohorelkyne. Táto stavba sa robila pod jeho vedením.“ (tamže str. 189).

Takmer všetci memoáristi sa zhodujú v tom, že L.N. Tolstoj bol v telesnej práci veľmi vytrvalý a všestranný. Je preto divné, že Johnson napred vymenúva množstvo činností, ktorými sa Tolstoj zaoberal (píliť a rúbal drevo, vynášal nočníky – hoci mali služobníctvo, šil topánky a čižmy, vozil hnoj, zväžal drevo, oral, kosil, pomáhal stavať dedinské domy, pričom robil každú, ale najmä tesársku prácu), a nakoniec nepochopiteľne dodáva: „chybovala mu trpezlivosť, húževnatosť a výdrž tvárou v tvár potiažam.“ („Intelekt.“ str. 139). Tento Johnsonov dodatok úplne protirečí všetkým faktom, ktoré zo života Tolstého poznáme, ba aj mnohým údajom, ktoré on sám uvádza vo svojej knihe.

Ešte jednu veľkú „chybu“ alebo „necnosť“ Johnson vyčíta Tolstému – jeho politické názory: „Odsudzoval liberálnu doktrínu „zlepšenia“ ako prelud, ako skutočné pozitívne zlo. Nenávidel demokraciu. Opovrhoval parlamentmi. Zástupci v Dume boli „deťmi, ktoré sa hrajú na dospelých“. („Intelekt.“ str 140). „V starobe sa Tolstoj postavil proti vlastenectvu, imperializmu, vojne a násiliu v akejkoľvek podobe, a to samo o sebe bránilo akémukoľvek spojenectvu s marxistami... Skutočným nepriateľom boli demokrati západného razenia, parlamentní liberáli... „Všetko,“ napísal, „čo robia západné národy, môže a malo by pre ľud Východu byť príkladom nie toho, čo by sa robiť malo, ale čo by sa za žiadnych okolností robiť nemalo. Nasledovať západné národy znamená dať sa rovno na cestu skazy.“ Najväčšie nebezpečenstvo pre svet predstavoval „demokratický systém“ Veľkej Británie a Spojených štátov, lebo bol nerozlučne spojený s kultom štátu a s inštitucionalizovaným násilím, ktoré štát uplatňoval. Rusko sa musí od Západu odvrátiť... a prijať myšlienku neodporovania násiliu.“ („Intelekt.“ str. 142-143).

Uviedol som tieto rozsiahlejšie citáty z Johnsona, lebo sa mi zdá, že práve tu je kľúč k pochopeniu autorovho negatívneho postoja k Tolstému: Tolstoj si predsa „dovolil“ kritizovať západnú demokraciu (NB na prelome 19. a 20. stor.!), odmieta „nasledovať západné národy“ – no to je predsa „urážka“ britských a amerických „vlastencov“; a čo ak si títo prečítali ešte jeho kritiku ich zbožňovaného Shakespearea...! A ďalej je tu Tolstého kritika nacionalizmu („vlastenectva“), tradičných štátnych inštitúcií, rozdelenia spoločnosti na tých, čo zdierajú a okrádajú, a tých čo sú zdieraní a okrádaní, kritika náboženských (cirkevných) inštitúcií, ich praktík a deformovania kresťanstva – to všetko musí predsa budiť hrôzu v dušiach konformných „západných demokratov“.

Ale prečo vlastne Tolstoj odmietol spomínané „demokratické inštitúcie“? A odmietal ich vôbec?

1. Veľmi dobre videl inštitucionalizované násilie, ktoré vtedy (rovnako ako dnes) vládlo v tzv. demokratických štátoch. Aj zneužívanie nacionalizmu („vlastenectva“), konfesionalizmu a iných nástrojov štátnej a cirkevnej moci na presadzovanie svojich ideologických a mocenských záujmov a na potláčanie všetkého a všetkých, ktorí tieto záujmy ohrozujú.

2. Veľmi dobre videl, že zmeny vlád, ba ani zmeny politických systémov, ku ktorým dochádzalo z vonkajších príčin (či už vo voľbách alebo pri násilných prevratoch) nič nemenia, aspoň k lepšiemu nie. Ale veď s tým máme vlastné skúsenosti: poctivý pozorovateľ politických zmien v posledných desaťročiach v Európe (i konkrétne u nás) musí uznať, že každá zmena, čo ako bola túžobne očakávaná, čo aká nádej bola do nej vkladaná, nakoniec vždy sklamala, ukázala sa rovnakou, ba neraz horšou ako systém, ktorý vystriedala. Toto je všeobecná skúsenosť, a Tolstoj to vo svojej dobe videl rovnako dobre, ako to vidíme dnes my. Preto celkom logicky prišiel k záveru, že zmena k lepšiemu sa nedá uskutočniť vonkajšími (politickými), ale iba vnútornými (duchovnými, mravnými) zmenami.

Pre ilustráciu bude azda vhodné uviesť záznam D. Makovického o jednom spore medzi L.N. Tolstým a jeho synom Sergejom. V tom čase sa pripravovala v Rusku konštitúcia (mala nahradiť absolutizmus), a mnohí si od toho veľa slubovali. L. Nikolajevič bol skeptický. D. Makovický píše: „L.N. hovoril, že agitácia zemstiev v prospech konštitúcie je zbytočným mrhaním síl. Keby sa títo ľudia starali sami o seba, o to, aby sami žili ako sa patrí, robili by omnoho prospešnejšiu vec. Každý by sa mal snažiť zdokonaľovať svoj život a nestarať sa o iných, t.j. nerobiť propagandu. Treba pracovať tak, aby si sa za svoju prácu mohol zodpovedať pred Bohom. Gercen povedal: „Keby ľudia zachraňovali sami seba namiesto toho, aby zachraňovali svet, keby oslobodzovali sami seba namiesto toho, aby oslobodzovali svet, čo všetko by urobili pre záchranu sveta a oslobodenie ľudstva.

– Nijakými zmenami vonkajších foriem ľudského života vôbec, a života ruského ľudu zvlášť, – hovoril L.N., – nemožno dosiahnuť také usporiadanie sveta, aké možno dosiahnuť vnútornou prácou jedinca na sebe samom.

– Možno, že sa za konštitúcie dosiahne určité materiálne zlepšenie, – povedal L.N., – no starosti o tieto materiálne zlepšenia nepochybne brzdia vnútornú činnosť ľudí na sebe samých, pretože ich odvádzajú iným smerom. Keď sa ľudia starajú o svoje sebazdokonaľovanie, dosahujú súčasne aj materiálne zlepšenie, a to v takej miere, v akej napredujú v sebazdokonaľovaní. Keď sú ľudia dobrí, tak sa aj materiálny život zlepšuje sám od seba. Príkladom toho sú duchoborci.

Sergej Lvovič namietal, že v lepších formách života i ľudia budú lepší.

– Naopak, – povedal L.N., – ľudia sa nechajú zviest týmito formami a budú utekať od vnútornej činnosti, čo vidieť aj na iných krajinách, kde sú také isté nedostatky.

– No nebudú potrebné obeť molokanov, duchoborcov, štundistov, – povedal Sergej Lvovič. – Načo to utrpenie?

– Budeme konať tak, aby nebolí, – odvetil L.N. – No či sú potrebné, to je už iná vec....“

A Makovický pokračuje citovaním Tolstého vyjadrenia o konštitúcii, z ktorého vyplýva, že ju neodmietal, ale iba jej nepripisoval ten význam, ako mnohí iní:

„– Keby bola nastolená konštitúcia, – hovoril L.N., – tešil by som sa z toho asi tak, ako sa teším z čerstvého snehu, keď je zlá sanica: Konštitúcia, to je nepatrná vec v celkovom napredovaní ľudstva... No tu stavajú nepatrnú vec nadovšetko a všetkým ostatným opovrhujú.

L.N. zacítoval z Okruhu čítania myšlienku o tom, že v republikánskych štátoch vládne určitá hrstka ľudí. Potom hovoril o tom, akými podvodmi sa zvyčajne dosahuje tá väčšina, ktorá rozhoduje o tom, čo má byť zákonom pre všetkých.“ („Spom.“ str. 302-303).

Jeho postoj k tejto otázke je vlastne zhrnutý v telegrame americkým novinám American Newspaper, ktoré si u Tolstého vyžiadali odpoveď na telegrafickú otázku: čo si myslí o význame, cieľoch a pravdepodobných následkoch zemskej agitácie. Telegrafická odpoveď L.N. znela:

„Cieľom agitácie zemstva je obmedzenie despotizmu a nastolenie zastupiteľskej vlády. Či vodcovia agitácie dosiahnu svoje ciele, alebo len budú naďalej búriť spoločnosť, v každom prípade nevyhnutným dôsledkom toho všetkého bude oddialenie skutočného sociálneho zlepšenia, pretože skutočné sociálne zlepšenie sa dosahuje len nábožensko-mravným zdokonaľovaním jednotlivých osobností. Avšak politická agitácia, stavajúca pred jednotlivé osobnosti zhubnú ilúziu sociálneho zlepšenia prostredníctvom zmeny vonkajších foriem, obyčajne brzdí skutočný pokrok – čo možno pozorovať vo všetkých konštitučných štátoch: vo Francúzsku, Anglicku a Amerike.“ („Spom.“ str. 304-305).

A na doplnenie ešte pár myšlienok Tolstého z rozhovoru s A.N. Dunajevom:

„Nepochybný pokrok ľudstva je iba v jednom: v oblasti duchovnej, v sebazdokonaľovaní každého človeka. A človek môže zdokonaľovať len sám seba, a nie iných ľudí prostredníctvom štátnych reforiem. Je obrovské množstvo príčin, ktoré vplyvajú na pohyb ľudstva, a tieto príčiny sú veľmi zložité, takže nemožno nič predpovedať, a je smiešne pripisovať určitej vonkajšej forme dôležitý vplyv na pohyb ľudstva. Vezmime si náš vlastný duchovný rast, duchovný rast jedného človeka: aké rozmanité a zložité vplyvy pôsobili na každého z nás...“ („Spom.“ str. 307).

„To, čo v oblasti skutočného pokroku – v duchovnom zdokonaľovaní – bolo ideálom pred 2000 rokmi, to isté zostáva ideálom aj dnes.“ (tamže str. 309).

Mal v politických otázkach Tolstoj pravdu?

## **2. časť** **(ešte pár „ťahov“ portrétu)**

Na uvedenú otázku sa pokúsime odpovedať celkom na koniec, t.j. v tretej časti. Teraz trochu prerušíme niť našich úvah. Dosiaľ sme totiž sledovali invetívny a klamstvá P. Johnsona a konfrontovali sme ich so skutočnosťou. A týmto spôsobom sme tu vlastne načrtli isté ťahy skice portrétu L.N. Tolstého. Ale aby sme mohli k tomuto náčrtu pridať ďalšie dôležité črty (skompletizovať ho nie je v našich možnostiach), opustíme Johnsonových „Intelektuálov“ a nazrieme ešte aspoň stručne do spoľahlivých



---

Po prvé, čarovné, najmä v porovnaní s nasledujúcim, nevinné, radostné, poetické obdobie detstva do štrnástich rokov.

Potom druhé obdobie – strašné, dvadsať rokov trvajúce obdobie ohavného rozvratu, slúženia ctižadnosti, márnivosti, a najmä telesnej žiadostivosti.

Potom tretie – osemnásť rokov trvajúce obdobie, od ženby po moje duchovné obrodienie, ktoré sa zo svetského hľadiska môže nazvať mravným obdobím, lebo za týchto osemnásť rokov som žil korektným, čestným rodinným životom, neoddaval som sa nijakým nerestiam, ktoré by odsúdila verejná mienka, ale všetok záujem tohoto obdobia sa obmedzoval iba na egoistické starosti o rodinu, na zveľaďovanie majetku, na získanie literárneho úspechu a na kadejaké radovánky.

A napokon štvrté, dvadsaťročné obdobie, v ktorom žijem teraz a dúfam, že i umriem, a z jeho zorného uhla vidím celý význam uplynulého života; nič na tomto období by som si neželal zmeniť, iba ak zlé návyky, ktoré som si osvojil v predchádzajúcich obdobiach.

Rád by som napísal, ak mi Boh dožičí sily a života, pravdivú históriu všetkých týchto štyroch období. Nazdávam sa, že takýto životopis, ktorý sám napíšem, hoci aj s veľkými nedostatkami, bude užitočnejší pre ľudí ako všetky tie umelecké táraininy, ktorými je naplnených dvanásť zväzkov mojich zbraných spisov a ktorým ľudia našich čias pripisujú nezaslúžený význam.

Vyrozprávam najprv prvé, radostné obdobie detstva, ktoré ma nesmierne láka; potom, čo ako sa budem hanbiť, vyrozprávam bez najmenšieho zatajovania aj strašných dvadsať rokov nasledujúceho obdobia. Potom aj tretie obdobie, ktoré je možno najmenej zaujímavé, a napokon posledné obdobie – môjho prebudenia k pravde, ktoré mi poskytlo najvyššie životné blaho, aj radostné uspokojenie pred tvárou blížiacej sa smrti.“ („Spom.“ str. 38-39).

### **Ešte niečo k dokresleniu okolností a dôsledkov Tolstého „prerodu“ (obrátenia a znovuzrodenia).**

Ak si pozorne prečítame Tolstého „Spoved“ zistíme, že k „štvrtému obdobiu“ svojho života dospel po veľkom blúdení, úpornom hľadaní, po nesmiernych ťažkostiach a bojoch. Jeho „Spoved“ je vlastne úžasným, veľmi úprimným, otvoreným a pôsobivým „osobným vyznaním“. Autor tu nezakrýva nič zo špiny ani zo svojich zlyhaní a slabostí v minulých obdobiach, opisuje podrobne svoje pády a opätovné vstávania, ťažké, namáhavé hľadanie, nachádzanie a opätovné strácanie, ale nakoniec predsa len nájdenie toho čo hľadal – zmyslu života. Jeho obrátenie nebolo vecou momentálneho emotívneho vzplanutia (takéto obrátenia mávajú obyčajne veľmi krátke trvanie), ale dospel k nemu postupne, po ťažkých duševných a duchovných bojoch. Ale keď dospel k tomuto „duchovnému obrodeniu“ (ako to on nazýva) bolo to pre neho niečo úžasné, uspokojujúce, a pravdaže – nové; a predsa mal pri tom pocit akoby sa vrátil k niečomu „starému“, niečomu, čo už raz poznal, čo zažil v detstve (vo svojom „prvom období“); ale čo to bolo, ktoré pocity, zážitky z detstva mu pripomínali tento duchovný stav? Myslím si, že kľúč k odpovedi nájdeme v jeho spomienke na jednu detskú „hru“:

„Porozprávam o jednom duševnom stave, ktorý som zakúsil niekoľko ráz v útlom detstve, a domnievam sa, že bol dôležitejší ako mnohé city, ktoré som zakúsil neskôr. Dôležitý bol preto, že tento stav bol prvým vzplanutím lásky, nie lásky k niekomu, ale lásky k láske, lásky k Bohu; bol to cit, aký som neskôr zakúsil len zriedka, ale predsa som ho zakúšal – zakúšal som ho, domnievam sa, vďaka tomu, že zárodoky tohto citu sa prejavovali už v útlom detstve. Tento cit sa prejavoval takto:

My, najmä ja s Mitenkom (starším bratom – pozn. M.B.) a dievčatami (sestrou a Dunečkou Temešovovou, ktorá bola spolu s nimi vychovávaná v ich rodine – pozn. M.B.) sme si sadli pod stoličky, čo najtesnejšie k sebe. Stoličky sme ovešali šatkami, zatarasili ich vankúšmi a vraveli sme, že sme mravčí bratia, a pritom sme cítili k sebe zvláštnu nežnosť. Byť mravčími bratmi, ako sme to nazývali (do uší sa nám dostali nejaké príbehy o Moravských bratoch,<sup>\*</sup>) znamenalo iba zakryť sa pred všetkými, oddeliť sa od všetkých a od všetkého a milovať sa navzájom.

Bolo to veľmi, veľmi krásne a som vďačný Bohu za to, že som sa to mohol hrať. Nazývali sme to hrou, a pritom všetko na svete je hra, iba toto nie.“ („Spom.“ str. 95).

A na inom mieste: „Keď som mal päť, Mitenka šesť, Serioža sedem rokov prezradil nám (starší brat Nikolaj – „Nikolenka“), že pozná tajomstvo, pomocou ktorého, ak sa odhalí, všetci ľudia sa stanú šťastní, nebude nijakých nepríjemností, nik sa nebude na nikoho hnevať a všetci sa budú mať radi, všetci sa stanú mravčími bratmi (boli to Moravskí bratia, ale v našom jazyku to boli „mravčí bratia“).“ („Spom.“ str. 88).

Na tomto mieste je azda vhodné uviesť z memoárov aj ďalšie citáty, týkajúce sa viery, náboženstva, modlitby atď., lebo mnohé z toho, čo tu bolo povedané, môžu potvrdiť alebo doplniť, dokresliť.

Pojem „náboženské vedomie“, s ktorým sa stretneme najmä v Tolstého statiach o umení, sám autor síce na príslušnom mieste pomerne podrobne vysvetľuje, ale niekomu možno pomôže k jeho pochopeniu táto kratučká Tolstého poznámka, zaznamenaná D. Makovickým: „U Kanta je „kategorický imperatív“ to isté čo náboženské vedomie.“ („Spom.“ str. 291).

### **Ďalšie citáty:**

---

\* Moravskí bratia = členovia Jednoty bratskej (Unitas fratrum) – nasledovníci Jána Husa, ktorí ušli pred krutým prenasledovaním nekatolíkov, ku ktorému došlo po Bielej hore (1620), a najmä po Vestfálskom mieri (1648), z rodnej Moravy (preto Moravskí bratia) do Saska, kde sa usídlili hlavne v osade Ochránov (Herrnhut), ktorú pre nich založil v r. 1722 gróf Zinzendorf. Boli známi veľkou zbožnosťou, ojazdnosťou svojej viery a značnou misijnou aktivitou.

Jazyková poznámka: Prečo si deti spravili z „moravských bratov“ „mravčích bratov“? Po rusky je mravec муравей a „mravčí bratia“ братья муравья (doslovne: „bratia mravca“; číta sa: brat'ja muravja) a Morava je po rusky Моравия (číta sa: Moravija). (Pozn. M.B.)

„...Spinoza hovorí, že existujú dva spôsoby poznania: jeden vonkajší – skúsenosť; druhý vnútorný: svedomie, Boh. Prvý sa usilujú všetkými silami rozvíjať, druhý ignorujú. Človek nemusí mať náboženské vedomie, – dodal L.N. a pripomenul zo svojho života toto:

– Ešte predtým, ako som napísal *Vojnu a mier*, keď som mal čosi vyše tridsať, Strachov mi poslal Epikteta vo francúzštine. Prečítal som ho a pomyslel som si, že je to všetko už staré, známe. Keď som však neskôr dospel k náboženskému vedomiu, znovu som si Epikteta prečítal a zamiloval som si ho, našiel som uňho presne to isté, čo som si sám myslel a cítil...“ („Spom.“ str 296).

#### O modlitbe:

Slávny maliar I.J. Repin spomína:

„– Teraz pôjdem sám, – povedal zrazu Lev Nikolajevič na prechádzke. Keď zbadal, že ma to prekvapilo, dodal:

– Niekedy si rád postojím a pomodlím sa niekde v lesnej húštine.

...a ja som nakreslil jeho skicu, ako sa modlí bosý. A zatúžil som ho namaľovať v tej chvíli v životnej veľkosti. Videlo sa mi to dôležité.“ („Spom.“ str. 163).

D. Makovický cituje tieto Tolstého slová o modlitbe:

„– Neslobodno sa modliť prosebne, so zlištým vzťahom k Bohu; treba sa koríť Božej vôli: „Nech sa stane vôľa Tvoja“, ale pri modlitbe neslobodno mať zlišté ciele

– Ja som sa modlil, aby ma Boh zbavil nerestí, – povedal A.

– Nie, neslobodno sa modliť k Bohu, aby nás nejakým zázrakom zbavil nerestí, – povedal L.N. – Treba sa ich zbavovať vlastným úsilím. A toto úsilie je už sám cieľ, práca života.“ („Spom.“ str. 293).

Vo vlastných spomienkach Tolstého na detstvo nachádzame aj toto:

„A my deti sme načúvali, ako sa modlieval pomocník záhradníka Akimova, ako sa modlieval vo veľkej dvorane letného domu medzi dvoma skleníkmi a ako ma ohromil a hlboko sa ma dotkol svojou modlitbou, v ktorej sa zhováral s Bohom ako so živou bytosťou: „Ty môj lekár, ty môj hojiteľ...“ v ravel so sugestívnou dôverčivosťou.“ („Spom.“ str. 98).

Tento záhradník pomocník, ktorý sa modlil tak „neobyčajne“ (v porovnaní s obvyklými naučenými „obradnými“ modlitbami s úklonmi pred ikonami) bol obyčajný človek, „hlupáčik“, ako sa Tolstoj o ňom doslova vyjadril. A vari aj táto epizóda prispela k tomu, že Tolstoj už vtedy, ako dieťa, si začal vážiť obyčajných, prostých ľudí a ich vieru. Neskôr (v „druhom období“ života) síce tieto city boli prehlúsené roztopašnosťami a nerozumnosťami zhýralého života, ale napokon (v „štvrtom období“) sa opäť vrátili a prehĺbili. Mal úctu dokonca k pomäteným ľuďom a odôvodňoval to takto: „Ak aj boli medzi nimi neúprimní, alebo ak mali v živote obdobia slabosti, neúprimnosti, ich vlastné životné poslanie, hoci prakticky nezmyselné, bolo také vznešené, že som rád, že som sa od detstva mimovoľne naučil chápať vznešenosť ich hrdinstva. Konali to, o čom hovorí Marcus Aurelius: niet nič vznešenejšie, ako vedieť znášať pohrdanie za svoj cnostný život. Pokušenie ľudskej slávy, ktoré ide vždy ruka v ruku s činením dobrých skutkov, je také škodlivé, také neprekonateľné,

že nemožno neschvaľovať snahu nielen sa vyhnúť pochvale, ale aj vyvolať pohrdanie ľudí.“ (tamže str. 98).

Aj ďalšie citáty dokresľujú Tolstého vzťah k viere a náboženstvu. D. Makovický si zaznamenal:

„Ch.N. Abrikosov priniesol L.N. Tolstému anglickú knižku W. Jamesa Mnoho-  
tvárnosť náboženských skúseností.

– Je to knižka, akých je v anglickej literatúre mnoho, – povedal L.N. – Kritizuje náboženstvo z hľadiska vedy; a pritom náboženstvo a veda svojím významom, ktorý majú v živote, nachádzajú sa v takom pomere ako slon k blche. Vedu prijíma bez kritiky, ale náboženstvo kritizuje. No k vede sa treba stavať takisto kriticky ako k náboženstvu, a vôbec k všetkému. Ak niekto hovorí o politickej ekonómii, nikomu ani na um nezíde vyhlásiť ho za nenormálneho; no ak niečo začne hovoriť o náboženstve, hneď začínajú hovoriť o nenormálnosti jeho duševného stavu.“ („Spom.“ str. 312).

A. Bonier, francúzsky spisovateľ a publicista, zaznamenal tieto Tolstého výroky:

„Ak sa do hodín dostane slamka, zastavia sa. Odstráňte však túto slamku, a znova idú. Je to presvedčivý dôkaz, že mechanizmu škodí, ak sa doň dostane slamka. Presne takisto, ak vám do života prenikne nesprávne učenie, všetko sa rozladí... Pýtate sa ma, prečo je Kristovo učenie pravé. Dovoľte mi povedať vám: len čo kresťanská, skutočne kresťanská idea preniká do vášho vedomia, celý život nadobúda jasnosť, ľahkosť, cieľavedomosť, zbavujete sa pochybností, miznú protirečenia a všetko sa ustáľuje. Verím v Kristovo učenie, pretože nepoznám iné učenie, ktoré by mohlo priniesť toľko dobra takému veľkému počtu ľudí... To je jasné. Sofisti sa márne pokúšajú zastríeť túto zjavnosť. Spisovatelia ako Nietzsche, ktorí nehanebne presadzujú individualizmus, ktorí nazývajú sympatiu a súcit slabosťami, nemôžu byť úprimní. Ich učenie je zjavne falošné, a opačné učenie je dostatočne jasné pre tých, čo chcú vidieť. Takisto zjavná je ľudská sloboda. Slobodu popierajú v záujme presadenia princípu príčinnosti. A ja popieram princíp príčinnosti v záujme presadenia slobody. Presadzovanie proti presadzovaniu. V každom prípade moje nie je menej presvedčivé ako ich. Ostatne, nijaké seriózne pochybnosti o tom ani nemôžu vzniknúť. No na to, aby sa všetko videlo jasne také, aké je v skutočnosti, treba najskôr oslobodiť svoj rozum, oslobodiť ho od všetkých pút a lži, očistiť ho. Vtedy bude človek schopný chápať skutočnosť, a ak ju chápe bez predsudkov a bez predpojatosti, nemôže nevidieť, že život sa musí prežiť po kresťansky...“

Bonier dodáva: „Také je Tolstého učenie. Nemá nijaké mystické základy, vyrástlo bezprostredne z reality. V istom zmysle možno dokonca povedať, že sa zakladá na skúsenostiach... Tolstoj prijíma Kristovo učenie preto, že zodpovedá požiadavkám naozajstného života, je mu cudzia teoretickosť a predpojatosť. Tolstého učenie je realistické, ako je realistické súčasné ruské maliarstvo... Cieľom umenia je vyjadriť tie pravdy, ktoré hlása skutočnosť, a etické učenie ukazuje, ako prestavať život v súlade s týmito pravdami.“ („Spom.“ str. 215-216).

A ďalej cituje Tolstého: „Stačí si uvedomiť nerovnoprávnosť podmienok života ľudí, a človek už nemôže pociťovať nijakú radosť, nemôže sa z ničoho tešiť, lebo vie, že iní vtedy trpia. Viete, premýšľať o tom je hrozné utrpenie, nedá sa to znášať dlho.

Jediné východisko možno nájsť v Kristovom učení o láske a milosrdenstve k blížnemu. Len čo kresťanská idea vojde do duše človeka, duša začne pripomínať guľu priviazanú k povrazu, usiluje sa spustiť, ponížiť. Ide k bedárom, zasnávuje sa im, bratá sa s nimi. V záujme toho sa zrieka všetkého svojho bývalého záhaľčivého života plného spupnosti. A verte mi, vykonať túto cestu nie je ťažké ani trýznivé... Pokladám to všetko za veľmi jednoduché, jasné, zjavné. Nemôžem pochopiť, načo treba komplikovať jednoduché veci metafyzikou, vedou, psychológiou, keď všetko je jasné, také jednoduché, také zrozumiteľné!“ („Spom.“ str. 218-219).

Bonier uzatvára: „Zatiaľ čo ostatných ľudí ohromuje množstvo záhad, čo obklopujú Pravdu, tma, ktorá ju zahaľuje, zložitost labyrintu, v ktorom sa skrýva, Tolstoj sa naopak vždy nadchýna jednoduchosťou a zjavnosťou Pravdy. Vyčítajú mu paradoxnosť. Táto výčitka ho uvádza do zúfalstva. Žiada sa mu zakričať všetkým vôkol: „Veď otvorte oči a obzrite sa okolo seba! Veď je to jasné ako Boží deň!“

A nevdojak si musí myslieť, že jeho protivníci sú buď nesvedomití, alebo nemajú zdravý rozum.

Tolstoj rád uvažuje o jednoduchých veciach – o chudobe ľudu a zhubnej spupnosti boháčov, čo ho vykorisťujú... Nešetrí čitateľa – nevynecháva ani jednu podrobnosť, kopí fakty a nevyvratiteľne dokazuje, že rozptýlenia jednej triedy spoločnosti sa vykupujú utrpením druhej triedy.... Nestalo sa azda toto tvrdenie prázdnu frázou?... Ale táto výčitka by mu nebola nepríjemná. Vari možno od neho žiadať, aby v úsilí o nové zamlčoval pravdu iba preto, že je dobre známa? Okrem toho nie sú tieto všeobecne známe pravdy asi až tak všeobecne známe, keď väčšina ľudí žije tak, akoby o nich nemala ani potuchy. Mudráci, aby vyzerali hlbokomyseľne, všetko komplikujú a zamotávajú. A v skutočnosti všetko, čo treba vedieť o živote, spočíva v dvoch-troch veľmi jednoduchých pravdách.

– Keby mali ľudia vždy na pamäti tieto dve-tri pravdy, všetko by šlo krásne. Namiesto toho, aby si prepchávali hlavu všelijakými sofizmami, treba vidieť skutočnosť takú, aká je – jednoduchú a jasnú. Možno to tak niekedy aj bude...“ („Spom.“ str. 219-220).

### **3. časť** **(dotiahnutie načrtnutých „ťahov“)**

Sľúbil som, že sa vrátíme ešte k dvom otázkam načrtnutým v prvej časti: 1. k otázke neodporovania násilium a 2. k „politickým názorom“ Tolstého.

1. Mnohí ľudia, ktorí nepoznajú bližšie Tolstého, jeho dielo, jeho názory, ale predsa len o ňom niečo počuli, spájajú si ho s „neodporovaním násilium“; Tolstoj a táto zásada akosi patria k sebe – a to aj u tých, čo nevedia ani o jednom (o Tolstom) ani o druhom (o spomínanej zásade) v podstate nič: „Tolstoj? Á, to je ten naivný dedko, čo tvrdil, že treba ignorovať zlo, násilie.“ Takto často reagujú ľudia, a treba povedať, že neraz aj tí, čo sa hlásia ku kresťanstvu.

Nuž, ako je to vlastne?

---

## S P O V E Ď

Knihu „Ispoved“ (čo možno preložiť ako „Spoved“ alebo voľnejšie ako „Vyznanie“ či „Osobné svedectvo“) L.N. Tolstoj napísal v 70. a začiatkom 80. rokov 19. storočia. Píše tu o sebe, o svojom úpornom hľadaní zmyslu života, o prelome v jeho svetonázore, o nájdení zmyslu života vo viere, ale aj o jeho ponímaní viery, odmietajúcom jej deformácie ľudskými výmyslami (t.j. predovšetkým rôznymi poverami, nebiblickými dogmami a tradíciami). Tolstojovo osobné svedectvo je mimoriadne úprimné, otvorené, a som presvedčený, že aj dnes, po vyše 100 rokoch, môže byť pre mnohých ľudí veľmi poučné a v istom zmysle povzbudzujúce. Možno tým, ktorí čítali Anna Kareninu, bude „Spoved“ akási povedomá. Nie div, veď príbeh jedného z hlavných hrdinov románu, Levina, je kus autobiografie Tolstého. Predovšetkým Levinov vnútorný život, napr. jeho úvahy, hľadanie a nachádzanie (tak pôsobivo vylíčené najmä v posledných kapitolách A. Kareniny), to je skutočný „autoportrét duše“, vlastne „spoved“ autora, Tolstého. (pozn. M.B.)

(Preklad z rus. „L. N. Tolstoj: Sobranije sočinenij v dvadcati dvuch tomach“, tom XVI., Moskva, Chudožestnennaja literatura, 1983)

Bol som pokrstený a vychovaný v kresťanskej, pravoslávnej viere. Náboženstvo ma učili od detstva, po celý čas môjho raného i pozdnejšieho chlapčenského veku. No keď som odchádzal vo svojom 18. roku z univerzity,<sup>1</sup> neveril som už ničomu z toho, čomu ma učili.

Pokiaľ si spomínam, nikdy som neveril nejako hlbšie; proste som iba dôveroval tomu, čo ma učili a čo vyznávali dospelí v mojom okolí. No takéto „dôverovanie“, to je veľmi málo, to ešte nie je viera.

Spomínam si, keď som mal jedenásť rokov, prišiel k nám raz v nedeľu jeden chlapec (študoval vtedy na gymnáziu, ale už je dávno mŕtvy), volal sa Volodenka M., a ten nám, ako najnovšiu novinu, oznámil veľký „objav“ – že Boh neexistuje, a že všetko, čo nás učia, sú len výmysly. Pamätám, ako mojich starších bratov zaujala táto novina a ako aj mňa zavolali na akúsi poradu. Všetci sme boli vzrušení, a prijali sme túto správu ako niečo zaujímavé a pravdepodobné.

Pamätám sa ešte, ako môj starší brat Dmitrij, keď bol na univerzite, sa zrazu oddal viere – plne a so zápalom jemu vlastným (začal chodiť na všetky bohoslužby, postíť sa, viesť čistý, mravný život), a ako sme sa mu všetci, ba i tí starší od nás, jednoducho vysmievali a začali ho prezývať, sám neviem prečo, „Noe“. Spomínam si, ako nás raz Musin-Puškin, ktorý bol kurátorom Kazanskej univerzity, pozýval k sebe na tanečnú zábavu, a ako brata, ktorý odmietal ísť, prehováral, dôvodiac posmešne tým, že aj Dávid tanco-

---

1 L.N. Tolstoj prišiel na Kazanskú univerzitu v r. 1844, bol jeden rok na orientálnom odd. filozofickej fakulty a dva roky na právnickej fakulte. V r. 1847 opustil univerzitu. (pozn. M.B.)

val.<sup>1</sup> Takéto vtipy starších mi vtedy boli sympatické, ba vyvodil som si z nich pre seba aj isté závery, napr. že učiť katechizmus sa treba, chodiť do kostola treba, ale všetko to netreba brať príliš vážne. Pamätám, že keď som, ako veľmi mladý, čítal Voltairea, jeho posmešky sa mi vôbec nezdali pohoršujúcimi, naopak, veľmi som sa na nich zabával.

Moje odpadnutie od viery v tom čase prebiehalo celkom rovnako, ako sa to stáva aj dnes väčšine vzdelaných ľudí. Najčastejšie sa to deje takto: človek žije tak ako všetci v jeho okolí, čiže spôsobom, ktorý nemá nič spoločné so zásadami kresťanskej viery, naopak, je s nimi v priamom rozpore. Čiže to, čomu učí kresťanstvo, nestáva sa súčasťou jeho života – ani vo vzťahu k iným ľuďom, ani v ostatných oblastiach svojho osobného života necíti potrebu sa tým riadiť; vierouka sa vyznáva niekde ďaleko od života a nezávisle na ňom. Ak sa s ňou niekde stretneš, tak ako s niečím vonkajším, oddeleným, vzdialeným od života.

Podľa spôsobu života, podľa skutkov nemožno dnes, podobne ako v minulosti, poznať či je človek veriaci alebo nie. A ak sa zistí rozdiel medzi spôsobom života tých, čo vyznávajú pravoslávie, a tých, čo ho odmietajú, často to nebýva v prospech prvých. Dnes, podobne ako v minulosti, sa stretávame s otvoreným priznávaním sa k pravoslávniu najčastejšie práve u ľudí tupých, surových, nemravných a takých, čo sa považujú za veľmi dôležitých. Naopak, s inteligenciou, čestnosťou, priamosťou, dobrosrdečnosťou i mravnosťou sa častejšie stretávame u ľudí, pokladajúcich sa za neveriacich.

V školách vyučujú náboženstvo a nútia žiakov chodiť do kostola, od úradníkov sa často vyžaduje potvrdenie o účasti na prijímaní. No človek z našich kruhov, ktorý nechodí do školy a nie je v štátnej službe, môže dnes, a tým skôr v minulosti, žiť desiatky rokov bez toho, aby si čo i len spomenul na to, že žije medzi kresťanmi, či že dokonca on sám sa pokladá za pravoslávneho kresťana.

V minulosti i v súčasnej dobe sa taká viera, prijatá iba naučením a udržiavaná vonkajším tlakom, postupne rozpúšťa, rozplýva pod vplyvom poznatkov, ktoré v dôležitých životných otázkach protirečia vierouke; ale človek napriek tomu často dlho žije v domnienke, že ešte stále má tú vieru, ktorú prijal v detstve, hoci v skutočnosti po nej niet už ani stopy.

Raz mi rozprával S., rozumný a pravdovravný človek, ako on prestal veriť. Pred 26 rokmi raz počas poľovačky nocoval kdesi v senníku so svojím starším bratom, a podľa zvyku z detstva sa pred spaním tradičným spôsobom pomodlil. Brat ležal na sene a díval sa na neho. Keď S. skončil a šiel si ľahnúť, brat mu povedal: „A ty to ešte stále robíš?“ Nič viac nepovedal ani

---

1 Narážka na bibl. text 2. knihy Samuelovej 6,5. (pozn. M.B.)

jeden ani druhý. A S. sa tým dňom prestal modliť a chodiť do kostola. A to nie preto, žeby sa stotožnil s presvedčením svojho brata, či žeby ho vôbec aspoň poznal, ale iba preto, že slovo vyslovené bratom zapôsobilo ako náraz prstom na stenu, ktorá už bola pripravená spadnúť následkom vlastnej nestability a farchy. Toto slovo ukázalo, že tam, kde si myslel, že je viera, bolo v skutočnosti už dávno prázdne miesto; preto aj slová, ktoré hovoril pri modlitbe, aj jeho prežehnávanie sa, jeho úklony, ktoré robil počas modlitby, boli v podstate celkom nezmyselnými úkonmi. A keď spoznal ich nezmyselnosť, nemohol ich už ďalej konať.

Tak to býva, myslím si, u väčšiny ľudí. Nehovorím teraz o ľuďoch nášho vzdelania a poctivých voči sebe samým, ani nie o takých, ktorí si z viery urobili prostriedok na dosiahnutie rôznych časných, materiálnych cieľov (títo ľudia sú vlastne najväčší neverci, a to úplne od základu; veď ak je viera pre nich iba prostriedkom na dosiahnutie akýchkoľvek životných cieľov, potom to v skutočnosti nie je žiadna viera). Vzdelaní ľudia bývajú často v takej situácii, že ich vedomosti a život vo svete už dávno postupne roztopili umelú, voskovú budovu ich viery, a oni buď to zbadali a vyprázdнили, vyčistili po nej miesto, alebo to ešte vôbec nezbadali.

Poznatky o viere, ktoré som mal z detstva, sa postupne vytratili, podobne ako u iných, iba s tým rozdielom, že keďže som začal veľmi zavčasu a veľmi veľa čítať a uvažovať, aj moje zrieknutie sa dogiem sa stalo zjavným zavčasu: keď som mal šesťnásť, prestal som sa modliť a z vlastnej iniciatívy som prestal chodiť do kostola. Prestal som veriť v to, čo ma naučili v detstve, no v čosi som predsa veril. Ale čo to bolo, v čo som veril, to by som teraz presne nevedel povedať. Veril som aj v „boha“, presnejšie, neodmietal som boha, ale aký to bol boh, ani to neviem povedať; neodmietal som ani Krista a jeho učenie, ale v čom spočívalo jeho učenie, to som presne nevedel.

Teraz, keď si spomeniem na toto obdobie, vidím jasne, že mojou vierou – tým, čo okrem živočíšnych inštinktov hýbalo mojím životom – jedinou skutočnou mojou vierou v tom čase, bola viera v zdokonaľovanie. No v čom spočívalo to zdokonaľovanie a aký bol jeho cieľ, ťažko povedať. Snažil som sa zdokonaľovať duševne, rozumovo – učil som sa všetko, čo len bolo možné i čo prinášal život; snažil som sa zdokonaľovať vôľu – zostavil som si pravidlá, ktoré som sa usiloval dodržiavať; zdokonaľoval som sa fyzicky – všelijakými cvičeniami som sa snažil zvyšovať silu a nadobúdať obratnosť, a pomocou rôznych obmedzení som sa učil vytrvalosti a trpezlivosti. A toto všetko som pokladal za zdokonaľovanie sa. Spočiatku mi, pravda, išlo o mravné zdokonaľovanie, no čoskoro som prešiel k zdokonaľovaniu celkovému, t.j. snažil som sa byť lepším, nie však pred samým sebou, ani



pred Bohom, ale byť lepším v očiach iných ľudí. A veľmi skoro toto úsilie byť lepším v očiach iných ľudí, sa zmenilo v snahu byť silnejším ako druhí ľudia, t.j. slávnejším, váženejším, bohatším ako iní.

## II.

Niekedy vyrozprávam svoj životopis – bolo dosť dojemného i poučného v tých desiatich rokoch môjho života, o ktorých teraz hovorím. Myslím, že mnohí, veľmi mnohí prežili niečo podobné. Z celej duše som si želal byť lepším; no bol som mladý, ovládali ma vášne, a okrem toho bol som sám, úplne sám, v tom hľadaní lepšieho. Zakaždým keď som sa pokúšal vyjadriť to, čo bolo obsahom mojich najúprimnejších prianí – to, že chcem byť naozaj lepším – stretol som sa vo svojom okolí iba s výsmechom a opovržením; ale keď som sa oddával hnusným vášniam, vtedy ma chválili a povzbudzovali. Ctižiadosť, oddanosť vrchnosti, ziskuchtivosť, záľuba vo vášniach, hrdosť, popudlivosť, pomstychtivosť – to sa cenilo. Oddávaním sa týmto vášniam stával som sa akoby väčším a cítil som, že ma uspokojujú. Moja dobrá teta,<sup>1</sup> najčistejšia bytosť, s ktorou som žil, mi vždy hovorila, že si nič tak neželá, ako to, aby som mal vzťah s vydatou ženou: „Rien ne forme un jeune homme comme une liaison avec une femme comme il faut.“<sup>2</sup> Ešte aj iné šťastie mi želala – aby som bol adjutantom, najlepšie u cára; a najväčšie šťastie – aby som sa oženil s veľmi bohatým dievčaťom a aby som mal, vďaka tejto ženbe, čo najviac nevoľníkov.

Nemôžem spomínať na tie roky bez pocitu hrôzy, hnusu a bolesti srdca. Zabíjal som vo vojne,<sup>3</sup> vyzýval na súboj,<sup>4</sup> prehrával v kartách, prejedal prácu roľníkov, trestal som ich, podvádzal. Lož, krádež, dobrodružstvá každého druhu, pijatika, násilnosť, zabíjanie... Nebolo azda zločinu, ktorého by som sa nebol dopustil, a za všetko toto ma chválili; rovesníci ma pokladali a pokladajú za „priemerne mravného“ človeka.

Tak som žil desať rokov.

V tom čase som začal písať – zo ctižiadosti, ziskuchtivosti a pýchy. Vo svojich spisoch som robil to isté čo v živote. Aby som získal slávu a peniaze, prečo som vlastne písal, bolo treba pred ľuďmi skrývať to, čo je dobré a ukazovať to, čo je zlé. A tak som aj robil. Koľko len ráz sa mi podarilo vo

---

1 Ide o Tolstého trefostupňovú tetu Tatjanu Alexandrovnu Jergošskú, ktorá ho vychovávala. (pozn. M.B.)

2 „Nič tak nevychováva mladého človeka, ako vzťah s poriadnou ženou.“ (franc.) (pozn. L.N.T.)

3 L.N. Tolstoj sa zúčastnil na vojne na Kaukaze (1851-1853) a na Krymskej vojne (1854-1855). (pozn. M.B.)

4 Ide o dva prípady: v r. 1856 vyzval na súboj M.N. Longinova a v r. 1861 Turgeneva. Ani jeden zo súbojov sa nakoniec neuskutočnil. (pozn. M.B.)

svojich písáčkách pod obrazom ľahostajnosti alebo ľahkej irónie zakryť svoju túžbu po lepšom, to, čo vlastne bolo zmyslom môjho života. A výsledok bol – že ma chválili.

Keď som mal 26 rokov, prišiel som po vojne do Petrohradu a stretol som sa so spisovateľmi. Prijali ma ako svojho, lichotili mi. Ani som sa nenazdal a elitárske názory na život tých ľudí, spisovateľov, ovládli aj mňa, a súčasne potlačili vo mne všetky moje predošlé pokusy stať sa lepším. Tieto názory poskytlí môjmu roztopašnému životu teóriu, ktorá takýto život podporovala.

Názory týchto ľudí, mojich kolegov v písaní, na život spočívali v tom, že život sa vo všeobecnosti vyvíja, a že pri tomto vývoji hlavnú úlohu máme my – umelci, spisovatelia, básnici. Naším poslaním je učiť ľudí. Aby si azda niekto nepoložil otázku „čo vlastne viem, čomu mám učiť?“, táto teória vysvetľovala, že to ani netreba vedieť, že umelec, spisovateľ vyučuje mimovoľne, akosi podvedome. Považoval som sa za výborného umelca, spisovateľa, a preto som si, prirodzene, rád osvojil túto teóriu. Ja, umelec, spisovateľ, som písal, učil, a sám som nevedel čo. Dostával som za to peniaze, jedával som výborné jedlá, mal som peňažné konto, ženy, spoločnosť, bol som slávny. Zdalo sa teda, že to, čomu učím, musí byť veľmi dobré.

Toto presvedčenie o význame umenia a o vývoji života bolo skutočnou vierou, a ja som bol jedným z jej žrečov. Byť jej žrecom bolo veľmi výhodné a príjemné. A ja som dosť dlho žil v tejto viere, nepochybujúc o jej pravde. No v priebehu druhého, a najmä tretieho roku takéhoto života začal som postupne pochybovať o neomylnosti tejto viery a začal som sa skúmať. Prvým dôvodom mojich pochybností bolo zistenie, že žreci tejto viery boli nejednotní. Jedni hovorili: „My sme najlepší a najužitočnejší učitelia; učíme, čo treba, ale iní učia nesprávne.“ A druhí hovorili: „Nie, my sme tí praví, a vy učíte nesprávne.“ Hákali sa, škriepili, bránili sa, klamali, podvádzali jeden druhého. Okrem toho bolo medzi nimi veľa takých, ktorí sa vôbec nezaujímali o to, kto má a kto nemá pravdu, ale starali sa len o svoje zistné ciele. Všetko toto ma prinútilo pochybovať o správnosti našej viery.

Okrem toho, že som pochyboval o správnosti samotnej spisovateľskej viery, začal som aj pozornejšie pozorovať jej žrečov, a presvedčil som sa, že všetci žreci tejto viery, spisovatelia, boli ľudia nemravní a poväčšine ľudia zlého charakteru, naničhodní – boli na oveľa nižšej morálnej úrovni ako tí, ktorých som stretal v minulosti počas svojho neviazaného života, či už civilného alebo vojenského. Boli však sebavedomí, spokojní sami so sebou – tak, ako len môžu byť spokojní ľudia naskrze svätí alebo takí, ktorí vôbec nevedia čo to svätosť je. Ľudia sa mi sprotivili, aj sám sebe som sa sprotivil, a pochopil som, že táto viera je podvod. Bolo však čudné, že hoci som

zavčasu pochopil všetok klam tej viery a zriekol som sa jej, predsa hodnosti, ktorú som dostal od tých ľudí – hodnosti umelca, spisovateľa, učiteľa – som sa nezriekol. Naivne som sa domnieval, že som umelec, a teda môžem všetkých učiť – i keď neviem, čomu vlastne učím. A podľa toho som aj ko-

nal. Zblíženie sa s tými ľuďmi zanechalo teda na mne nový negatívny rys – až chorobne vystupňovanú hrdosť a bláznivé presvedčenie, že som povolaný učiť ľudí, sám nevediac čomu.

Teraz, keď si spomínam na toto obdobie, na vtedajšie svoje nálady a na nálady tých ľudí (takých sú ostatne i dnes tisícky), je mi smutno, hrozne, aj smiešne – sú to tie isté pocity, ktoré na človeka prichádzajú v blázinci.

Boli sme vtedy presvedčení, že musíme hovoriť a hovoriť, písať, publikovať – pokiaľ možno čím skôr, čím viac, a že to všetko je potrebné pre blaho ľudstva. Boli nás tisícky, čo sme písali, publikovali, poučali iných, a pritom si navzájom nadávali a neuznávali jeden druhého. A ani sme nebadali, že vlastne nič nevieme, že na najjednoduchšiu otázku života – čo je dobré a čo zlé – nevieme odpovedať. Všetci sme hovorili naraz, nepočúvali sa navzájom; inokedy sme boli zhovievaví jeden voči druhému a chválili sa navzájom – preto, aby aj ku mne boli zhovievaví, aby aj mňa pochválili; a potom opäť sme sa rozčuľovali, prekrikovali sa – presne ako v blázinci.

Tisícky robotníkov vo dne v noci pracovalo do úmoru, sádzali, tlačili milióny slov, a poštou to všetko bolo rozosielané po celom Rusku. Ale my sme len stále viac učili a učili, a predsa sme nedokázali naučiť všetko všetkých, a všetci sme sa rozčuľovali, že nás málo počúvajú.

Bolo to čudné, no teraz to už chápem. Úprimne povediac, skutočnou našou motiváciou bolo získať viac peňazí a pochvál. A pre dosiahnutie tohoto cieľa sme nedokázali robiť nič iné, iba písať knihy a noviny. A to sme aj robili. No preto, aby sme mohli robiť takú neužitočnú prácu, a pritom sme si udržali presvedčenie, že sme veľmi dôležití ľudia, potrebovali sme také uvažovanie, ktoré by ospravedlňovalo našu činnosť. A tak bolo vymyslené toto: všetko, čo existuje, je rozumné; a všetko čo existuje, sa vyvíja, a vyvíja sa prostredníctvom vzdelávania. Úroveň vzdelanosti je úmerná rozšíreniu kníh a novín. A nám dávajú peniaze a vážia si nás preto, že píšeme knihy a noviny, a preto sme my – najužitočnejší a najlepší ľudia. Takéto uvažovanie by bolo veľmi pekné, ak by sme boli jednomyseľní. No fakt, že na každú myšlienku, vyslovenú jedným, reaguje vždy myšlienka diametrálne protichodná, vyslovená iným, núti zamyslieť sa. My sme si to však nevšimli. Dostávali sme peniaze, a ľudia z nášho tábora nás chválili; a tak sa mohlo stať, že sme boli presvedčení, každý z nás, že máme pravdu.

Teraz je mi jasné, že sa to naozaj v ničom nelíšilo od blázninca. Ale vtedy mi to pripadalo takto iba akosi neurčito, a za bláznov som pokladal iba tých druhých – všetkých okrem seba.

### III.

Tak som žil, oddávajúc sa tomuto šialenstvu, ešte šesť rokov – až kým som sa neoženil. V tom čase som odcestoval do cudziny. Pobyt v Európe a moje styky s poprednými vedeckými a inými osobnosťami ma ešte viac utvrdili v tej viere všeobecného zdokonaľovania, v ktorej som žil, pretože tú istú vieru som nachádzal aj u nich. Táto viera vo mne nadobudla tú obvyklú formu, ktorú má u väčšiny vzdelaných ľudí našej doby. Možno ju vyjadriť slovom „pokrok“. Vtedy sa mi zdalo, že týmto slovom možno vyjadriť všeličo. Nechápal som ešte, že ak trpiaci, ale v skutočnosti každý živý človek, na otázku „ako mám žiť ja?“, odpovie „žiť v súlade s pokrokom“, hovorí vlastne to isté, ako človek, ktorý je unášaný v lodke vetrom a vlnami, a na hlavnú, pre neho jedinou zmysluplnú otázku – „kam smerovať?“, si neodpovie, ale povie iba: „Niekam nás to nesie.“

Vtedy som si to nevšimával. Len zriedka sa mi búril, ani nie rozum, ale cit, proti tej v našej dobe tak rozšírenej povere, ktorou ľudia vlastne len zastierajú, že nechápu život. Tak počas môjho pobytu v Paríži odhalil vratkosť tejto povery – viery v pokrok – pohľad na popravu<sup>1</sup>. Keď som videl, ako sa hlava oddelila od tela, a jedno i druhé zvlášť buchlo v debne, pochopil som – nie rozumom, ale celou svojou bytosťou, – že žiadna teória rozumnosti existencie a pokroku nemôže ospravedlniť takýto čin a že keby všetci ľudia na svete na základe akýchkoľvek teórií od stvorenia sveta, tvrdili, že je to potrebné, ja viem, že to potrebné nie je, že je to zlé – a preto, o tom, čo je dobré a potrebné, nerozhoduje to, čo hovoria a robia ľudia, ani pokrok, ale ja – moje srdce.

Druhý prípad, keď som veľmi zreteľne pocítil, že povera pokroku je pre život úplne nedostatočná, bola smrť môjho brata. Bol to rozumný, dobrý, srdечný človek; ochorel ako mladý, trpel vyše roka a umrel v mukách, nechápajúc načo žil, a ešte menej prečo umiera. Žiadne teórie nemohli odpovedať na tieto otázky ani mne, ani jemu v čase jeho pomalého, mučivého umierania.

No boli to iba zriedkavé prípady pochybností; v podstate som pokračoval v doterajšom živote, vyznávajúc iba vieru v pokrok: „Všetko sa vyvíja, i ja sa vyvíjam; a prečo sa vlastne vyvíjam spolu so všetkými, to sa ukáže.“ Tak nejako by som mohol formulovať svoju vtedajšiu vieru.

---

1 L.N. Tolstoj sa dňa 25.3.1857 v Paríži zúčastnil na poprave vraha gilotínou. (pozn. M.B.)

Keď som sa vrátil z cudziny, usídlil som sa na dedine a začal som sa zaoberať roľníckymi školami. Takáto práca bola veľmi blízka môjmu srdcu, pretože v nej nebolo toho očividného klamu, ktorý mi bil do očí v činnosti „literárneho vyučovania“. Aj tu som konal v mene pokroku, no na samotný pokrok som mal už kritický pohľad. Hovoril som si, že pokrok sa šíri v niektorých svojich aspektoch nerovnomerne, a že sa preto treba zamerať na pospolitý ľud, na sedliacke deti, a ponúknuť im, aby si úplne slobodne vybrali cestu pokroku, po ktorej oni istotne zatúžia ísť.

V podstate som sa krútil stále okolo jednej a tej istej neriešiteľnej úlohy, spočívajúcej v tom, že sa má učiť, hoci sa nevie čo učiť. Vo vyšších sférach literárnej činnosti mi bolo jasné, že je to nemožné – že nemožno učiť bez toho, aby sme vedeli, čo učiť – pretože som videl, že každý učí niečo iné a vo vzájomných hádkach všetci v podstate iba zakrývajú vlastné neznalosti. Tu, v práci s deťmi roľníkov, myslel som si, možno obísť tento problém tak, že sa deťom poskytne možnosť, aby sa učili to, čo oni chcú. Teraz sa tomu smejem, keď si spomeniem, ako som sa krútil, aby som ukojil svoju vášeň – učiť, hoci v hĺbke duše som dobre vedel, že nemôžem učiť nič také, čo je potrebné, pretože sám neviem, čo je potrebné. Po roku, strávenom zapodievaním sa školou, šiel som znova do cudziny, aby som sa dozvedel, ako by sa to malo robiť, aby – hoci sám nič neviem, mohol som učiť iných.

Zdalo sa mi, že som sa to v cudzine naučil, a vyzbrojený všetkou tou premúdrostou vrátil som sa do Ruska (bolo to práve v roku oslobodenia roľníkov).<sup>1</sup> Prijal som miesto sprostredkovateľa,<sup>2</sup> začal som učiť, a to jednak nevzdelaný ľud (v školách), jednak vzdelaných ľudí (prostredníctvom časopisu, ktorý som začal vydávať). Práca, ako sa zdalo, sa mi darila, no ja som cítil, že nie som celkom v poriadku po psychickej stránke, a že to takto dlho ísť nemôže. Možno, že by som bol už vtedy prepadol tomu zúfalstvu, ku ktorému som dospel v päťdesiatych rokoch, ak by tu nebola ešte iná stránka života – taká, ktorú som dovtedy nezakúsil a ktorá sľubovala záchranu – rodinný život.

Rok som sa zaoberal činnosťou sprostredkovateľa, školami a časopisom. Ale práca súvisiaca s funkciou sprostredkovateľa ma veľmi vyčerpávala, činnosť v školách ma neuspokojovala a odporným sa mi stal vplyv, ktorý som mal v časopise (a všetko to vychádzalo z jedného, jediného – zo snahy učiť všetkých, a pritom skrývať skutočnosť, že sám neviem čo učiť). To všetko ma tak trápilo, že som sa zanedbával, a napokon som ochorel, viac

---

1 Manifest o zrušení nevoľníctva bol vydaný cárom Alexandrom II. dňa 19.2.1861. (pozn. M.B.)

2 Od júna 1861 bol Tolstoj tzv. sprostredkovateľom, čiže chránil záujmy roľníkov proti nepravdivým nárokom statkárov, čím vyvolal ich nenávisť voči sebe. (pozn. M.B.)

psychicky ako fyzicky. Nakoniec som všetko zanechal a odcestoval som do stepi, k Baškircom – dýchať zdravý vzduch, piť kumys a žiť prostým životom.

Po návrate odtiaľ som sa oženil. Nové podmienky v šťastnom rodinnom živote ma úplne odpútali od predošlých snáh hľadať všeobecný zmysel života. Môj záujem, celý môj život sa sústredil na rodinu, ženu, deti, na starosti o rozmnožovanie prostriedkov pre život rodiny. Snaha o osobné zdokonaľovanie, ktorú neskôr vystriedala snaha o všeobecné zdokonaľovanie, o pokrok, bola teraz nahradená úsilím o to, aby sa mne a mojej rodine darilo čo najlepšie.

Tak ubehlo ďalších pätnásť rokov.

Napriek tomu, že som pokladal spisovateľstvo za hlúposť, aj v priebehu týchto pätnástich rokov som pokračoval v písaní. Keď som už raz ochutnal pokušenie písania, pokušenie veľkých peňažných odmien a potlesku za neúžitocnú robotu, oddával som sa mu, ako prostriedku na zlepšenie svojho materiálneho položenía a na ohlušenie vlastnej duše, na prehlúšenie otázok, týkajúcich sa zmyslu života – vlastného, i vo všeobecnosti.

Písal som, a presviedčal som sám seba, že pre mňa jedinou pravdou (vecou, ktorá má zmysel) je žiť tak, aby mne a mojej rodine bolo čo najlepšie.

Takto som teda žil. Ale pred piatimi rokmi sa so mnou stalo niečo zvláštne: začali na mňa prichádzať chvíľky pocitu akejsi zmätenosti, akoby sa zastavil život, akoby som nevedel ako ďalej, čo mám robiť, a ja som sa strácal, upadal do skleslosti. Ale časom to prešlo, a život pokračoval ako predtým. Neskôr sa však takéto chvíľky zmätenosti opakovali stále častejšie a častejšie. A spomínané pocity zastavenia života boli vždy sprevádzané rovnakými otázkami: Prečo? No, a čo potom?

Spočiatku sa mi zdalo, že sú to akési nezmyselné a nemiestne otázky. Nazdával som sa, že toto všetko je v podstate jasné, že ak by som sa chcel niekedy vážne zaoberať riešením týchto otázok, nebude to pre mňa žiaden problém, že teraz iba nemám kedy sa nimi zaoberať, ale kedykoľvek si zmyslím, nájdem odpoveď. No otázky nastupovali stále častejšie a častejšie, a nástojčivejšie a nástojčivejšie si vyžadovali odpoveď; ako bodky dopadajúce na jedno miesto, spájali, zlievali sa tieto otázky bez odpovedí a vytvárali jednu čiernu škvrnu.

Stalo sa to, čo sa stáva s každým, kto trpí smrteľnou vnútornou chorobou: Spočiatku sa objavia mierne príznaky nevoľnosti, ktoré si chorý nevšima, potom sa tieto príznaky objavujú znova, častejšie a častejšie a zlievajú sa v trvalé utrpenie. Útrapy sa zväčšujú a pacient sa ani nenazdá a zisťuje, že to, čo pokladal za bezvýznamnú nevoľnosť, je vlastne to, čo je preňho zo všetkého na svete najdôležitejšie, že ide o – smrť.

---

vedel, že život je nezmyselný, že je to zlo. Podľa viery, aby som pochopil zmysel života, musím odvrhnúť rozum, ten istý rozum, ktorý mi hovorí, že zmysel je potrebný.

## IX.

Je tu teda rozpor, z ktorého sú iba dve východiská: alebo to, čo som nazýval rozumným, nebolo tak rozumné ako som si myslel, alebo to, čo sa mi zdalo nerozumným, nebolo tak nerozumné ako som sa domnieval. A tak som začal preverovať myšlienkové pochody môjho rozumového poznávania.

Keď som preveril postupy rozumového poznávania, zistil som, že sú úplne správne. Záver, že život je ničota, bol nezvratný; avšak predsa som len zistil chybu. Spočívala v tom, že moje myslenie nebolo primerané otázke, ktorú som si postavil. Otázka znela: Prečo žijem, t.j. čo skutočne nezničiteľné vzíde z môjho iluzórneho, zničiteľného a ničiaceho sa života? Čiže: Aký zmysel má moje konečné jestvovanie v tomto nekonečnom svete? A aby som odpovedal na túto otázku, skúmal som život.

Riešenia všetkých možných otázok života ma očividne nemohli uspokojiť, pretože moja otázka, hoci sa spočiatku zdala jednoduchá, zahrňa v sebe požiadavku vysvetliť konečné nekonečným, a naopak.

Pýtal som sa: aký mimočasový, mimopričinný, mimopriestorový význam má môj život; ale odpovedal som: aký časový, príčinný a priestorový význam má môj život. Vyšlo mi to, čo (po dlhom namáhaní mysle), muselo vyjsť – odpoveď: nijaký.

Vo svojich úvahách som ustavične prirovnával, a inak som postupovať ani nemohol, konečné ku nekonečnému, a tak mi vychádzalo, čo muselo vyjsť: sila je sila, hmota je hmota, vôľa je vôľa, nekonečnosť je nekonečnosť, nič je nič, a nič iné mi ani vyjsť nemohlo.

Podobalo sa to tomu, čo sa stáva v matematike, keď chceš riešiť rovnicu a riešiš totožnosť. Myšlienkový pochod je správny, ale vo výsledku vyjde odpoveď:  $a = a$  alebo  $x = x$  alebo  $0 = 0$ . To isté sa stalo s mojimi úvahami vo vzťahu k otázke o zmysle môjho života. Odpovede, ktoré dávajú všetky vedy na túto otázku sú – iba totožnosť.

Skutočne prísne racionálne poznávanie je iba to, ktoré, ako to robil Descartes, začína absolútnym pochybovaním o všetkom, odvrhuje akékoľvek odvolávanie sa poznania na vieru, stavia len a len na základoch rozumu a experimentu, a ktoré v prípade odpovede na otázku života, nemôže dať inú odpoveď, ako tú, ktorú som dostal ja – odpoveď neurčitú.

Iba spočiatku sa mi zdalo, že poznanie dáva pozitívnu odpoveď – odpoveď Schopenhauerovu: život nemá nijaký zmysel, je to zlo. No keď som to

rozobral, pochopil som, že odpoveď nie je pozitívna – bol to iba môj dojem, že takou je. Ak sa odpoveď vyjadrí presne, ako napr. u brahmánov, u Šalámúna i u Schopenhauera, je odpoveď iba neurčitá, čiže totožnosť:  $0 = 0$  ; život, ktorý sa mi javí ako nič, je ničím. Teda poznanie filozofické nič nepopiera, ale iba odpovedá, že túto otázku riešiť nemôže, že preň riešenie zostáva neurčitým.

Keď som toto všetko pochopil, vedel som, že odpoveď na moju otázku nemožno hľadať v racionalistickom poznávaní, lebo odpoveď, ktorú dáva toto poznanie, je iba poukázanie na to, že odpoveď možno dostať iba ak sa otázka postaví inak, len vtedy, ak sa do úvah vloží otázka vzťahu konečného a nekonečného. Pochopil som aj to, že odpovede, ktoré dáva viera, čo ako sú nerozumné a deformované, majú tú prednosť, že vnášajú do každej odpovede vzťah konečného ku nekonečnému, bez ktorého odpoveď nemôže existovať. Ak položím otázku: ako mám žiť? – odpoveď je: podľa Božieho zákona. Aké následky vziđu z môjho života? – Večné muky alebo večná blaženosť. A aký je zmysel života, nezničiteľný smrťou? – Spojenie s nekonečným Bohom, raj.

Takto postupne som prichádzal k tomu, že okrem racionalistického poznania, ktoré som spočiatku pokladal za jediné, má celé žijúce ľudstvo aj akési iné poznanie, neracionalistické – vieru, ktorá umožňuje žiť. Neracionálnosť viery sa mi aj naďalej javila rovnaká ako predtým, ale nemohol som neuznať, že dáva odpovede na otázky života, a následkom toho aj možnosť žiť.

Racionalistické poznanie ma doviedlo k tomu, že som život pokladal za nezmysel, že sa môj život zastavil a že som sa chcel zničiť. Keď som obrátil pozornosť na ľudí, na celé ľudstvo, poznal som, že ľudia žijú a že tvrdia, že poznajú zmysel života. Pozrel som na seba: v skutočnosti som žil iba dovtedy, kým som poznal zmysel života. Ako iným ľuďom, i mne dávala vlastne zmysel života a možnosť žiť – viera.

Či už som hľadel na ľudí iných krajín, na svojich súčasníkov, alebo na tých, čo už nežili, videl som stále to isté: kde je život, tam je viera; odkedy existuje ľudstvo, práve ona umožňuje ľudstvu žiť, a hlavné črty viery sú vždy a všade tie isté.

Nech by to boli akékoľvek odpovede, nech by ich komukoľvek dávala akákoľvek viera, vždy odpoveď viery dáva konečnému (časnému) jestvovaniu človeka zmysel nekonečný (večný) – zmysel nezničiteľný utrpením, biedou a smrťou. To znamená – iba vo viere možno nájsť zmysel a možnosť života. Pochopil som, že najpodstatnejším zmyslom viery nie je iba „chápanie vecí neviditeľných“ atď., nie iba zjavenie (to je iba opis jedného zo znakov viery), nie iba vzťah človeka k Bohu (treba definovať vieru, a potom



poznávať Boha, a nie cez Boha definovať vieru), nie je to iba pritakanie tomu, čo človeku povedali (ako sa viera najčastejšie poníma), ale viera je poznanie zmyslu ľudského života, vďaka ktorému sa človek nezničí, vďaka ktorému žije. Viera je sila života. Ak človek žije, znamená to, že v niečo verí. Ak by neveril, že je niečo, pre čo sa oplatí žiť, nežil by. Ak nevidí iluzórnosť konečného, potom verí v toto konečné; ak pochopí iluzórnosť konečného, musí veriť v nekonečné. Bez viery žiť nemožno.

Spomenul som si na všetky pochody svojej duševnej činnosti a zhrozil som sa. Teraz mi už bolo jasné, že aby človek mohol žiť, musí buď nevidieť nekonečno, alebo mať také vysvetlenie zmyslu života, pri ktorom by sa konečné mohlo dať do súvisu s nekonečným. Také vysvetlenie som síce mal, ale bolo mi zbytočné, kým som veril v konečné, a tak som ho začal preverovať rozumom. A vo svetle rozumu všetky predošlé vysvetlenia sa rozpadli na prach. Prišiel však čas, keď som prestal veriť v konečné. A vtedy som začal na racionálnych základoch stavať, z toho čo som poznal, také vysvetlenie, ktoré by dalo zmysel životu. No nič z toho nebolo. Spolu s najlepšimi mozgami ľudstva prišiel som iba k tomu, že  $0 = 0$ , a veľmi som sa čudoval, že mi vyšlo takéto riešenie, hoci nič iné vyjsť nemohlo.

Čo som vlastne robil, keď som hľadal odpoveď v prírodných vedách? Chcel som poznať prečo žijem, a tak som skúmal všetko, čo bolo okolo mňa. Pravdaže, mohol som spoznať, a aj som spoznal, mnohé, ale nič z toho, čo som potreboval.

Čo som robil, keď som hľadal odpoveď vo vedách filozofických? Skúmal som myšlienky tých objektov, ktoré sa nachádzali v tom istom položení ako ja, ktoré nemali odpoveď na otázku „prečo žijem?“ Je jasné, že som nemohol spoznať nič iné, ako to, čo som vedel – že nič poznať nemožno.

Čo som vlastne ja? Časť nekonečného? Ale veď už v tých dvoch slovách spočíva celý problém. Či vari na túto otázku ľudstvo prišlo iba včera? Vari nikto predomnou si nepoložil túto otázku – otázku takú prostú, tlačiacu sa na jazyk každému rozumnému dieťaťu?

Ale veď táto otázka je tu odvtedy, odkedy existuje ľudstvo; a odvtedy, odkedy je tu ľudstvo, sa tiež vie, že pri riešení tejto otázky nestačí porovnávať konečné s konečným, či nekonečné a nekonečným; odvtedy, odkedy sú tu ľudia, sa hovorí a píše o vzťahu konečného (časného) k nekonečnému (večnému).

Všetky názory, ktoré vychádzajú zo skúmania vzťahu konečného ku nekonečnému a prichádzajú k zmyslu života, chápaniu Boha, slobody, dobra, podrobujeme logickému skúmaniu. A tu, pred kritikou rozumu, tieto názory neobstoja.

Keby to nebolo tak vážne, bolo by smiešne, s akou hrdosťou a samolúbosťou my, ako malé deti, rozoberáme hodiny, vyberáme pružiny, kolieska, robíme si z nich hračky, a potom sa čudujeme, že hodiny prestali ísť.

Také vyriešenie rozporu medzi konečným a nekonečným a odpovedanie na otázku života, pri ktorom je možný život, je potrebné, ale i drahé. A práve toto riešenie, ktoré nachádzame vždy a všade, u všetkých národov – riešenie, ktoré sa vyníma z času, v ktorom sa pre nás stráca ľudský život, riešenie také ťažké, že my sami nič podobného nedokážeme vytvoriť – toto riešenie my ľahkomyselne odvrhujeme, aby sme opäť nastolili otázku, ktorá je vlastná každému, a na ktorú my nedokážeme odpovedať.

Chápanie nekonečného (večného) Boha, božskosti duše, spojenia ľudského diela s Bohom, chápanie pravého dobra a zla – to sú tie základné chápania, ktoré vznikli v ďalekej, nedohľadnej minulosti ľudského života, to sú tie základné chápania, bez ktorých by nebolo života, nebol by som ani ja; a ja chcem odvrhnúť všetky tie výsledky práce a umu celého ľudstva, a chcem sám, jediný robiť všetko odznova, po svojom.

Vtedy som takto ešte nerozmýšľal, no zárodok týchto úvah bol už vo mne. Chápal som: 1. že moje polozenie, spolu so Schopenhauerom a Šalmúnom, bez ohľadu na našu múdrosť, je hlúpe: chápeme, že žiť je zlo, a napriek tomu žijeme. Je to zjavne hlúpe, pretože ak je život hlúpy – a ja mám rád iba všetko rozumné – potom treba život zničiť (niekomu možno postačí popieľať ho); 2. pochopil som, že všetky úvahy, riešenia sa krúčia v bludnom kruhu, na mieste, ako ozubené koleso, ktoré nezapadlo do ozubenia. Čo by sme koľko a ako logicky uvažovali, nemôžeme dostať odpoveď, vždy to bude len  $0 = 0$ , a že teda naša cesta je zrejme falošná; 3. začínal som chápať, že v odpovediach, ktoré dáva viera, sa skrýva hlboká múdrosť ľudstva, a čo je hlavné, že ony jediné odpovedajú na otázku života.

## X.

Chápal som to, ale ľahšie mi zato nebolo.

Bol som teraz pripravený prijať každú vieru, ktorá by odo mňa nežiadala priamo vzdať sa rozumu – lebo to by bol podvod. Študoval som budhizmus aj islam z kníh, no predovšetkým kresťanstvo, a to jednak z kníh, jednak prostredníctvom živých ľudí z môjho okolia.

Prirodzene, obracal som sa predovšetkým na veriacich ľudí z mojich kruhov, na ľudí učených, na pravoslávnych teológov, na starých mníchov i bohoslovcov „nového odtieňa pravoslavia“<sup>1</sup>, a konečne na takzvaných „no-

---

1 Autor tu zrejme myslí najmä na tzv. slavianofilov A.S. Chomikova a Ju.F. Samarina. (pozn. M.B.)

vých kresťanov“, veriacich v spásu iba na základe viery vo vykúpenie.<sup>1</sup> Hľadal som, chytal som sa týchto veriacich ľudí, vypytoval som sa ich ako veria a v čom vidia zmysel života.

No hoci som robil všemožné ústupky, vyhýbal som sa akýmkoľvek sporom, nemohol som prijať vieru týchto ľudí – videl som, že to, čo oni vydávali za vieru, nebolo objasnenie, ale zahmlenie zmyslu života, a že oni sami sa držali svojej viery nie preto, aby si odpovedali na otázku života, ktorá mňa privádzala k viere, ale z rôznych iných, mne cudzích dôvodov.

Pamätám sa na mučivý pocit hrôzy, keď po tej nádeji som sa vracal k bývalému zúfalstvu – tej hrôzy, ktorú som zakúšal mnoho, mnoho ráz po stretnutí s týmito ľuďmi: čím viac, podrobnejšie mi vysvetľovali podstatu svojej viery, tým jasnejšie som videl ich blúdenie, a tiež postupné strácanie sa mojej nádeje nájsť v ich viere vysvetlenie zmyslu života.

Nie to, že pri výklade svojej vierouky pridávali ku kresťanským pravdám, ktoré mi boli blízke, mnoho nepotrebného, nerozumného, nie to ma odrádzalo; odrádzalo ma hlavne to, že život týchto ľudí bol rovnaký ako môj, iba s tým rozdielom, že ich život bol v rozpore s tými zásadami, ktoré oni sami hlásali. Cítil som jasne, že klamú sami seba, a že ani oni, rovnako ako ja, nepoznali iný zmysel života, ako ten – „žime pokiaľ žijeme a berme všetko, čo možno vziať“. Videl som to preto, lebo ak by skutočne ten ich zmysel života potláčal strach z biedy, utrpenia a smrti, potom by sa týchto vecí nebáli. Ale oni, veriaci z našich kruhov, presne tak ako ja, žili v prebytku, snažili sa ho uchovať, báli sa biedy, utrpenia, smrti, a žili rovnako ako ja a všetci my, neveriaci, ukájali svoju chlipnosť, žili rovnako špatne, ak nie horšie ako neveriaci.

Žiadne úvahy ma nemohli presvedčiť o pravde ich viery. Presvedčilo by ma iba niečo, čo by dokazovalo, že ich zmysel života vedie k tomu, že to, čo je pre mňa strašné – ničota, choroba, smrť – pre nich strašným nie je, iba to by ma mohlo presvedčiť. Ale také niečo som nevidel u týchto ľudí rôznej viery našej spoločenskej vrstvy. Naopak, skôr som to pozoroval u tých ľudí z našich kruhov, ktorí boli neveriacimi; nikdy však medzi takzvanými veriacimi, patriacimi do našich kruhov.

Pochopil som, že viera týchto ľudí, to nie je viera, ktorú hľadám, že ich viera vlastne nie je žiadnou vierou, ale iba jedným z epikurejských potešení v ich živote. Pochopil som, že táto viera sa možno hodí na rozptýlenie (nie na útechu) kajajúceho sa Šalamúna na smrteľnej posteli, no nehodí sa veľkej väčšine ľudstva, ktorého poslaním je nie hľadať potešenie, využívajúc pritom prácu iných, ale tvoriť život. Aby celé ľudstvo mohlo žiť, aby udr-

---

<sup>1</sup> Doslova „vo vykúpenie krvou Krista“. Myslí sa na učenie, ktoré v tom čase (od r. 1874) sa šíriilo medzi ruskou aristokraciou, a ktorého pôvod bol v Anglicku. (pozn. M.B.)

žiavalo život tým, že mu dáva zmysel, ony, tieto miliardy ľudí, musia mať nejaké iné, ozajstné poznanie viery. Veď nie to ma utvrdzovalo o existencii viery, že my so Šalamúnom a Schopenhauerom sme nespáchali samovraždu, ale to, že žili a žijú tieto miliardy, a nás so Šalamúnom vyniesli na svojich vlnách života.

A tak som sa začal stýkať s veriacimi spomedzi chudobných, prostých ľudí, s pútnikmi, mníchmi, rozkolníkmi<sup>1</sup>, sedliakmi. Presvedčenie týchto ľudí z ľudu bolo tiež kresťanské, tak ako takzvaných veriacich z našich kruhov. Ku kresťanským pravdám bolo tiež primiešané mnoho povier, ale rozdiel bol v tom, že povery veriacich z našich kruhov boli vždy nepotrebné, neviazali sa na ich život, boli svojím spôsobom akýmsi epikurejským potešením; povery veriacich z pracujúceho ľudu však boli zviazané s ich životom do takej miery, že nebolo možné si predstaviť ich život bez týchto povier – ony boli jednoducho podmienkou tohoto života. Celý život veriacich z našich vrstiev bol protikladom ich vlastnej viery; ale celý život ľudí veriacich a pracujúcich bol potvrdením toho zmyslu života, ktorý im dávalo poznanie viery. A tak som začal bližšie pozorovať život a vieru týchto ľudí, a čím viac som pozoroval, tým viac som sa utvrdzoval v presvedčení, že práve oni majú pravú vieru, že ich viera je pre nich nezbytná, že im dáva zmysel a možnosť žiť. V protiklade s tým, čo som videl v našich kruhoch, kde je možný život bez viery a kde z tisícich sotva jeden sa priznáva k viere, v prostredí týchto prostých ľudí sotva jeden neveriaci pripadá na tisíc veriacich. V protiklade s tým, čo som videl v našich kruhoch, kde celý život ľudí prebieha v prázdnote, záhalčivosti, pôžitkoch a nespokojnosti so životom, videl som, že život týchto prostých ľudí prebieha v ťažkej práci, a napriek tomu boli menej nespokojní ako tí bohatí. V protiklade s tým, že ľudia z našich kruhov sa protivili osudu a pohoršovali sa nad ním za trápenia a ťažkosti, títo ľudia prijímali bolesti a horkosti celkom prirodzene, bez protivenia sa, a so spokojným a pevným presvedčením, že to tak musí byť, a inak to byť nemôže, že to všetko je – dobré. V protiklade s tým, že čím sme my rozumnejší, tým menej chápeme zmysel života, a vidíme akúsi zlomyseľnosť v tom, že trpíme a umierame, títo ľudia žijú, trpia a blížia sa k smrti pokojne, často s radosťou. V protiklade s tým, že v našich kruhoch pokojná smrť, bez hrôzy a zúfalstva, je veľmi zriedkavou výnimkou, v prostredí týchto ľudí je, naopak, výnimkou smrť bez pokory, nepokojná, neradostná. A takýchto ľudí, zbavených všetkého toho, čo pre nás so Šalamúnom je jediným blahom života, a napriek tomu cítiacich sa šťastnými, je veľké množstvo. Rozhliadal som sa vôkol seba, díval som sa na život ohromných más

---

1 Rozkolník (raskolník), „sektár“, t.j. vyznavač iného ako oficiálneho náboženstva. (pozn. M.B.)

ľudí, ktorí žili v minulosti i tých súčasných, a videl som takých, čo chápu zmysel života, čo vedia žiť i umierať, a to nie dvoch, troch, desiatich, ale stovky, tisícky, milióny. A všetci títo, tak nekonečne rozdielni, pokiaľ ide o povahu, inteligenciu, vzdelanie, polozenie, všetci rovnako, a v úplnom protiklade s mojím nechápaním a nevedomosťou, chápali, poznali zmysel života i smrti, spokojne pracovali, znášali nedostatok i utrpenie, žili a umierali, vidiac v tom nie márnosť, ale dobro.

Zamiloval som si týchto ľudí. Čím viac som prenikal do ich života – tých, čo žili, ale aj tých, čo už zomreli a o ktorých som počul alebo čítal, – tým viac som ich miloval a tým ľahšie sa žilo aj mne samotnému. Takto som žil dva roky. A vtedy sa so mnou udiala zmena, ktorá sa vo mne dávno pripravovala, ba zárodky ktorej boli vlastne vo mne vždy. Stalo sa so mnou to, že život našich kruhov – bohatých, učených – sa mi nielen sprotivil, ale stratil v mojich očiach akýkoľvek zmysel. Celá naša činnosť, úvahy, veda, umenie – to všetko mi pripadalo ako zbytočnosť. Pochopil som, že tu nemožno hľadať zmysel života. Činnosť pracujúcich ľudí, tvoriacich život, sa mi javila ako jediné skutočné, potrebné dielo. Pochopil som, že to, čo dáva zmysel tomuto životu, je pravda – a prijal som to.

## XI.

Keď som si spomenul, že tá istá viera, ktorá ma kedysi odpuzovala, ktorá sa mi javila ako nezmysel (vtedy keď ju hlásali ľudia, žijúci v rozpore s touto vierou), tá istá viera ma priťahovala a javila sa mi ako rozumná (keď som videl ľudí, ktorí žili podľa nej), pochopil som, prečo som kedysi odmietol túto vieru, prečo som ju pokladal za nezmyselnú, a prečo som ju teraz prijal a zistil, že je plná zmyslu. Pochopil som, že som blúdil, ale aj ako som zablúdil. Zablúdil som nie iba preto, že som nesprávne myslel, ale najmä preto, že som hlúpo žil. Chápal som, že mi pravdu zakrývalo ani nie tak blúdenie mojej mysle, ako samotný môj život, život, ktorý som žil v podmienkach výlučnosti, epikurejstva a ukájania zmyselnosti. Pochopil som, že moja otázka o tom, čo je môj život, a odpoveď: zlo – boli úplne správne. Nesprávne bolo iba to, že odpoveď vzťahujúcu sa iba na mňa, som zovšeobecnil. Opýtal som sa seba, čo je vlastne môj život, a dostal som odpoveď: „zlo a nezmysel“. A presne tak to aj bolo: môj život, život oddávania sa zmyselnosti, naozaj bol zlom a nezmyslom, a preto aj odpoveď „zlo a nezmysel“ bola správna, ale vzťahovala sa na môj život, a nie na ľudský život vo všeobecnosti. Pochopil som tú pravdu, ktorú som neskôr našiel v evanjeliu, že „ľudia viac milujú tmu než svetlo, lebo ich skutky sú zlé. Lebo každý, kto zle robí, nenávidí svetlo a nejde na svetlo, aby jeho skutky ne-

vyšli najavo“.<sup>1</sup> Pochopil som, že na to, aby som chápal zmysel života, treba predovšetkým, aby život nebol nezmyselný a zlý, a potom už – rozum je nato, aby ho pochopil. Pochopil som, prečo som tak dlho chodil ako slepý okolo takej očividnej pravdy, a že ak sa uvažuje a hovorí o živote ľudstva, treba uvažovať a hovoriť o živote ľudstva, a nie o živote niekoľkých parazitov života. Táto pravda bola vždy pravdou, ako  $2 \times 2 = 4$ , ale ja som ju neuznával, pretože ak by som bol priznal, že  $2 \times 2 = 4$ , musel by som priznať, že v poriadku nie som ja, že ja nie som dobrý. Ale pokladať seba za dobrého, to bolo pre mňa dôležitejšie a istejšie ako  $2 \times 2 = 4$ . A tak som začal milovať dobrých ľudí, nenávidieť seba a prijal som pravdu. Teraz sa mi všetko stalo jasným.

Čo, ak by kat, tráviaci život v pitkách a stínaní hláv alebo blázon, ktorý sedí celý život v tmavej miestnosti, plnej špiny, a domnieva sa, že ak ju opustí, zahynie – čo, ak by sa títo opýtali sami seba: čo je život? Samozrejme, že na otázku „čo je život?“ by nemohli dostať inú odpoveď, ako tú, že život je veľké zlo; a odpoveď blázna by pritom bola úplne správna, ale iba pre neho. Čo, ak som ja taký blázon? Čo, ak my všetci, bohatí, učené ľudia, sme takými bláznami?

Pochopil som, že naozaj sme takými bláznami. Ja sám som bol ním celkom iste. V živote vtáka existujú podstatné javy, činnosti: lieta, zbiera potravu, stavia hniezdo atď., a ak vidím, že vták toto robí, radujem sa jeho radosťou. Podobne je to napr. s kozou, zajacom, vlkom – musia sa kŕmiť, množiť sa, kŕmiť svoju rodinu..., a keď toto robia, som presvedčený, že sú šťastní a ich život je rozumný. A čože som ja robil za celých tridsať rokov života? Nielenže som nedobýval život pre všetkých, nedobýval som ho ani pre seba. Žil som ako parazit, a keď som sa seba opýtal načo žijem, dostal som odpoveď: na nič. Ak je zmysel ľudského života v tom, aby bol dobývaný, ako by som ja, ktorý sa zaoberám tridsať rokov tým, že usilujem o to, aby som ho nemusel dobývať, dokonca ho ničím sebe i iným, ako by som mohol ja dostať inú odpoveď, ako tú, že môj život je nezmysel a zlo? Veď on predsa aj bol nezmyslom a zlom.

Život na svete bol vytvorený z vôle niekoho – niekoho, kto prostredníctvom práve tohoto života, života celého sveta i našich životov, koná nejaké dielo, sleduje nejaký cieľ. Aby sme mohli pochopiť zmysel tej vôle, treba ju predovšetkým plniť – robiť to, čo od nás žiada, čo od nás chce. Lebo ak nebudem konať to, čo odo mňa žiadajú, potom nikdy nepochopím ani zmysel toho, čo odo mňa žiadajú, a tým menej – čo chcú (žiadajú) od nás všetkých, od celého sveta.

---

1 Citát z Biblie: Evanjelium podľa Jána, 3. kap., 20. verš (pozn. M.B.)

Ak by vzali nejakého nahého bedára z rázcestia a zaviedli ho do krásneho zariadenia, obliekli ho, nakrmili, napojili, potom ho postavili pod akýsi prístrešok a kázali mu pohybovať hore-dolu nejakou tyčou, je zrejmé, že prv ako by sa tento človek začal zaoberať riešením otázok: prečo ho sem priviedli a prečo má pohybovať tyčou, a či je toto zariadenie rozumné, prv ako sa ten bedár začne zaoberať takýmito myšlienkami, treba, aby začal pohybovať tyčou. Totiž len ak ňou začne pohybovať, pochopí, že tá tyč (páka) pohybuje čerpadlom, čerpadlo nasáva vodu, voda tečie medzi hriadky a zavlažuje zeleninu, kvety atď. A potom ho vyvedú z prístrešku studne a postavajú ho k inej práci, bude zbierať plody – a vojde v radosť svojho pána – a prechádzajúc postupne od nižšej, jednoduchšej k zložitejšej práci, čím ďalej tým viac a viac bude chápať zloženie i organizáciu celého zariadenia, stane sa jeho súčasťou, a nikdy už ani len nepomyslí pýtať sa prečo je tu, a už vonkoncom nebude vyčítať niečo svojmu hospodárovi.

Tak isto nevyčítajú hospodárovi tí, ktorí vykonávajú jeho vôľu, ľudia prostí, pracujúci, neučení, tí, ktorých my pokladáme za dobytok; a hľa, čo robíme my, mudrci: jest' jeme všetko, čo je hospodárovo, no robiť nerobíme to, čo od nás žiada, ale namiesto toho, aby sme robili, sadli sme si do kruhu a diskutujeme: „Načo je to, pohybovať tyčou? Veď je to hlúpe.“ A k čomu sme nakoniec dospeli? Dospeli sme k tomu, že hospodár je hlúpy alebo že vôbec neexistuje; cítime iba, že sa nikam nehodíme, a že sa treba nejakým spôsobom zbaviť samých seba.

## XII.

Uvedomenie si chyby racionalistického poznania mi pomohlo oslobodiť sa od pokušenia prázdneho rozumovania. Utvrdenie sa v tom, že poznať pravdu možno iba životom, podnietilo ma zapochybovať o správnosti môjho života; ale zachránilo ma iba to, že som sa dokázal vytrhnúť zo svojej výlučnosti a vidieť skutočný život prostého, pracujúceho ľudu, a že som pochopil, že iba toto je naozajstný život. Pochopil som, že ak chcem chápať život a jeho zmysel, nesmiem žiť životom parazita, ale ozajstným životom; že ak som prijal ten zmysel, ktorý životu dáva skutočné ľudstvo, musím splynúť s týmto životom a vyskúšať ho.

V tom čase sa so mnou dialo toto: Počas celého toho roku, keď som sa neustále sám seba spytoval: neskončiť to slučkou alebo guľkou? – počas celého toho času, spolu s tými myšlienkovými pochodmi a pozorovaniami, o ktorých som hovoril, moje srdce sa trápilo mučivým pocitom. Tento pocit nemožno nazvať inak, ako hľadanie Boha.

Toto moje hľadanie Boha nebolo nejakým rozhodnutím, ale skôr pocitom, pretože ono nevychádzalo z mojich myšlienkových pochodov – naopak,

bolo dokonca v rozpore s nimi, – ale vychádzalo zo srdca. Bol to pocit strachu, osirelosti, samoty uprostred cudzieho, a súčasne nádeje v niečiu pomoc.

Hoci som bol úplne presvedčený o nemožnosti dôkazu Božej existencie (Kant mi dokazoval, a ja som mu dával plne za pravdu, že to dokázať nemožno), predsa som hľadal Boha, dúfajúc, že ho nájdem, a podľa starého zvyku som sa modlitbou obracal na toho, ktorého som hľadal, a nenachádzal. V mysli som si preberal dôvody Kantove a Schopenhauerove o nemožnosti dôkazu existencie Boha, a hneď som ich začal vyvracať. Hovorím si: príčina nie je tá istá kategória myslenia ako priestor a čas. Ak som, potom je na to príčina, a to príčina príčin. A tá príčina všetkého je to, čo nazývajú Bohom; zotrúval som na tejto myšlienke a usiloval som sa celou svojou bytosťou vnímať prítomnosť tejto príčiny. A len čo som si uvedomil, že existuje sila, v moci ktorej sa nachádzam, okamžite som pocítil, že život je zrazu možný. No pýtal som sa sám seba: „Čo to je tá príčina, tá sila? Čo si mám o nej myslieť, ako sa správať k tomu, čo nazývam Bohom?“ A na rozum mi prichádzali iba známe odpovede, typu: „On je tvorca, akýsi remeselník.“ Tieto odpovede ma neuspokojovali, cítil som, že sa mi stráca to, čo potrebujem pre život. Chytala ma hrôza, a tak som sa modlil k tomu, ktorého som hľadal, aby mi pomohol. A čím viac som sa modlil, tým zreteľnejšie som cítil, že ma nepočuje, že niet nikoho takého, na koho by sa bolo možné obracať. A so zúfalstvom v srdci z toho, že nieto, nieto Boha, som hovoril: „Hospodine, zmiluj sa, zachráň ma! Hospodine, pouč ma, Bože môj!“ No nikto sa nado mnou nezmilovával, a ja som cítil, že môj život sa zastavuje.

No znova a znova som z rôznych aspektov prichádzal k presvedčeniu, že ak som sa nemohol na svete objaviť bez dôvodu, príčiny, zmyslu, potom nemôžem byť takým z hniezda vypadnutým vtáčaťom, akým som sa cítil. Ak aj som vypadnutým vtáčaťom, ležím vo vysokej tráve na chrbte a piš-tím, piš-tím preto, lebo viem, že ma matka nosila v sebe, vysedela ma, hriala, krmila, ľúbila. Ale kdeže je tá matka? Ak ma odhodil, kto ma vlastne odhodil? Predsa nemôžem pred sebou zatajovať, že ma niekto z lásky priviedol na svet. Kto je ten niekto? Opäť Boh.

„Pozná a vidí moje hľadanie, zúfalstvo, boj. On je.“ – Hovoril som si. A musel som si okamžite priznať, že ihneď akoby sa život vo mne zdvihol, rástol, a cítil som možnosť i radosť bytia. A opäť od uznania existencie Boha som prešiel k hľadaniu vzťahu k nemu, a opäť som si predstavil toho Boha, nášho stvoriteľa, v troch osobách, ktorý poslal Syna - vykupiteľa. A opäť tento Boh, oddelený od sveta, odo mňa, začal sa topiť ako ľad, roztápal sa v mojich očiach, a opäť nezostalo nič, a opäť vyschýnal prameň života, a ja



som prichádzal do zúfalstva; a súčasne som cítil, že nemôžem urobiť nič iné, ako zabiť sa. A čo bolo najhoršie zo všetkého, cítil som, že ani to nemôžem urobiť.

Nie dva, nie tri razy, ale desiatky, stovky rás som prichádzal do toho stavu – tu radosť a oživenie, tu opäť zúfalstvo a pocit, že nemôžem žiť.

Pamätám sa, bolo to začiatkom jari, bol som sám v lese a počúval zvuky lesa. Počúval som a myslel len na jedno – tak ako som v posledných troch rokoch neustále myslel vždy na jedno a to isté. – Opäť som hľadal Boha.

„Dobre, niet žiadneho Boha“ – hovoril som si – „niet takého, ktorý by nebol iba mojou predstavou, ale skutočnosťou, takou, ako celý môj život; takého niet. A nič, žiadne zázraky mi takého nemôžu dokázať, pretože zázraky budú tiež iba mojou predstavou, dokonca ešte nerozumnejšou ako tá prvá.“

„Ale je moje vnímanie Boha tým Bohom, ktorého hľadám?“ – pýtal som sa seba – „Kde sa vlastne vzalo toto vnímanie?“. A pri tejto myšlienke sa opäť vzduli radostné vlny môjho života. Všetko okolo mňa ožilo, dostalo zmysel. No moja radosť netrvala dlho. Rozum pokračoval vo svojej práci: „Vnímanie Boha ešte nie je Boh“, – hovorím si – „vnímanie je to, čo sa odohráva vo mne, vnímanie Boha je to, čo môžem vzbudiť a môžem nevzbudiť v sebe. To nie je to, čo hľadám. Hľadám predsa to, bez čoho by nemohol existovať život.“ A opäť všetko okolo mňa i vo mne začalo umierať, opäť sa mi chcelo zabiť sa.

Pozeral som na seba, na to, čo sa dialo vo mne, a spomenul som si aj na tie umierania a ožívania, ktoré sa vo mne udiali stovky rás. Spomenul som si, že som žil iba vtedy, keď som veril v Boha. „Tak v minulosti, ako i dnes“ – hovorím si – „keď si začnem uvedomovať Boha, žijem, keď na neho zabúdam, keď neverím, umieram. Čo sú vlastne tie ožívania a umierania? Veď nežijem, keď strácam vieru v existenciu Boha, veď by som sa bol dávno zabil, keby som nemal tú zmätenú nádej, že ho nájdem. Veď žijem, skutočne žijem, iba vtedy, keď ho cítim a keď ho hľadám. Tak čo vlastne ešte hľadám?“ – skríklo vo mne niečo – „To je predsa To. To je To, bez čoho nemožno žiť. Poznať Boha a žiť – to je to isté. Boh je život.“

„Ži a hľadaj Boha, potom tvoj život nebude bez Boha!“ A silnejšie ako kedykoľvek predtým sa všetko vo mne a okolo mňa rozžiarilo, a toto svetlo ma už neopustilo.

Zachránil som sa od samovraždy. Kedy presne sa dokonil vo mne tento prevrat, nemôžem povedať. Ako nebadane, postupne sa vo mne ničila sila života, a ja som prichádzal k pocitu, že nemôžem žiť, že sa môj život zastavuje, že samovražda je nevyhnutná, tak postupne, nebadane sa táto sila ku mne aj vracala. A bolo zvláštne, že tá sila života, ktorá sa ku mne vrátila,

nebola nová, ale tá najstaršia – tá istá, ktorá ma ťahala v prvom období môjho života. Vrátil som sa celkom k tomu najprvšiemu z obdobia môjho detského a chlapčenského veku. Vrátil som sa k viere v tú vôľu, ktorá ma sprevádzala a ktorá odo mňa niečo chce, žiada; vrátil som sa k tomu, že hlavným a jediným cieľom môjho života je to, aby som žil lepšie, t.j. v zhode s tou vôľou; vrátil som sa k tomu, že vyjadrenie tejto vôle môžem nájsť v tom, čo vytvorilo ľudstvo kdesi v nedohľadne vzdialenej minulosti, ako akési pravidlá riadenia svojho života, t.j. vrátil som sa k viere v Boha, v mravné zdokonaľovanie a odovzdanosť, ktoré dávajú životu zmysel. Rozdiel bol iba v tom, že vtedy som to všetko prijímal akosi mimovoľne, teraz som si však uvedomoval, že bez toho nemôžem žiť.

Akoby sa so mnou udialo toto: nepamätám, kedy ma posadili do člna, odstrčili ma od akéhosi neznámeho brehu, ukázali mi smer k druhému brehu, dali mi do neskúsených rúk veslá a nechali ma samotného. Ako som vedel, tak som vesloval a plával, no čím viac som sa približoval k stredu, tým prudší bol prúd, ktorý ma unášal preč od cieľa, a tým častejšie a častejšie som stretával plavcov, takých ako ja, unášaných prúdom. Boli jednotliví plavci, pokračujúci vo veslovaní, boli takí, ktorí odhodili veslá; boli tu i väčšie lodky, ba i veľké koráby plné ľudí; jedni bojovali s prúdom, iní sa mu poddávali. A čím ďalej som plával, tým viac som upieral zrak na smer všetkých plávajúcich – nadol, po prúde, ale nezabúdaj som pritom na smer, ktorý mi bol určený. V strede rieky, v tesnom zovretí medzi člnmi a loďkami, unášanými prúdom, som však už úplne stratil smer a prestal som veslovať. Zo všetkých strán okolo mňa niesli sa veselí, jasajúci plavci na vesliciach a plachetniciach nadol, po prúde a ubezpečovali mňa i seba navzájom, že iný smer neexistuje. A ja som im uveril a plával som s nimi. Tak ďaleko ma prúd odniesol, že som počul hučať pereje, v ktorých istotne stroskotám; a aj som už videl lodky, ktoré tam stroskotali. A tu som sa spamätal. Dlhو som nemohol pochopiť, čo sa so mnou stalo. Videl som pred sebou záhubu, do ktorej som sa rútil a ktorej som sa bál, nikde som nevidel záchranu a nevedel som čo mám robiť. No keď som sa obzrel dozadu, uvidel som bezpočetné lodky, ktoré bez prestania, úporne prekonávali prúd, a vtedy som si spomenul na breh, na veslá i na smer, a začal som veslovať proti prúdu a k brehu.

Breh – to bol Boh, smer – to bolo odovzdanie sa, veslá – to bola sloboda, ktorú som dostal, aby som mohol veslovať k brehu – spojiť sa s Bohom. Tak sa opäť obnovila vo mne sila života, a ja som opäť začal žiť.

### XIII.

Zriekol som sa života našich kruhov, poznajúc, že to nie je život, ale iba imitácia života, že podmienky života v hojnosti, v ktorých žijeme, zbavujú nás možnosti pochopiť život, a že preto, aby som chápal život, musím pochopiť život nie výnimočný, ktorým žijeme my, parazity života, ale život prostého, pracujúceho ľudu, toho, ktorý tvorí život, a spoznať zmysel, ktorý životu títo ľudia prikladajú. Prostý, pracujúci ľud okolo mňa, to bol ruský ľud, a ja som sa obrátil k nemu, k tomu zmyslu, ktorý on vidí v živote. Tento zmysel, ak ho vôbec možno vyjadriť, spočíval v nasledovnom: Každý človek prišiel na svet z vôle Boha. A Boh tak stvoril človeka, že každý človek môže svoju dušu zahubiť alebo zachrániť. Úlohou človeka je zachrániť svoju dušu; aby si človek zachránil dušu, musí žiť podľa Boha, a aby žil podľa Boha, musí sa zrieknuť pôžitkov života, pracovať, krotiť sa a byť milosrdným. Tento zmysel ľud čerpá zo zásad viery, ktoré mu odovzdávajú jeho duchovní pastieri, ale i tradície, žijúce v ľuďoch a vyjadrené v rôznych legendách, prísloviach, rozprávkach. Tento zmysel mi bol jasný a bol môjmu srdcu blízky. Avšak s týmto zmyslom ľudovej viery je nerozlučne spojené u nášho nerozkoľníckeho ľudu, uprostred ktorého som žil, mnoho takého, čo ma odpudzovalo a čo bolo nepochopiteľné: sviatosti, mnohé bohoslužobné úkony, pôsty, klaňanie sa mocným a ikonám. Oddeliť jedno od druhého ľud nemôže, a nemohol som vtedy ani ja. Čo ako mi bolo čudné mnohé z toho, čo sa dostalo do viery ľudu, prijal som všetko, chodil som na bohoslužby, ráno a večer sa modlil, postil som sa, a po prvý raz sa môj rozum ničomu nevzpieral. To, čo sa mi prv zdalo nemožným, teraz nevzbudzovalo vo mne odpor.

Môj vzťah k viere teraz bol úplne iný ako v minulosti. V minulosti sám život sa mi zdal naplnením jeho zmyslu, a viera predstavovala akési mimovoľné schvaľovanie nejakých pre mňa úplne nepotrebných, nerozumných, so životom nesúvisiacich téz. Sám seba som sa vtedy pýtal, aký zmysel majú tie tézy, a keď som sa presvedčil, že nijaký, časom som ich zavrhol. Teraz, naopak, som bol pevne presvedčený, že môj život nemá, a nemôže mať, nijaký zmysel, a tézy viery nielenže nie sú pre mňa nepotrebné, ale nespochybniteľnou skúsenosťou som bol privedený k utvrdeniu, že práve iba tieto tézy viery dávajú zmysel životu. Prv som sa na ne díval ako na úplne nepotrebný galimatias, teraz, ak som ich aj nechápal, vedel som, že je v nich zmysel, a hovoril som si, že je treba iba naučiť sa ich chápať.

Uvažoval som nasledovne: Hovoril som si, že poznanie viery, rovnako ako celé ľudstvo i s jeho rozumom, má pôvod v tajomnom počiatku. Tento počiatok je Boh, on je počiatkom, pôvodcom tela i rozumu človeka: Ako som dostal od Boha telo, tak som od neho dostal rozum, chápanie života,

a preto ani všetky tie rôzne stupne chápania života, ktorými som prešiel, nemôžu byť nesprávne. Všetko, v čo ľudia s istotou veria, musí byť pravda; môže byť rozlične vyjadrená, ale nemôže byť klamná, a preto ak sa mi javí ako lož, značí to iba, že som ju nepochopil. Okrem toho som si hovoril, že podstata každej viery spočíva v tom, že dáva životu taký zmysel, ktorý je smrťou nezničiteľný. Samozrejme, aby viera mohla odpovedať na otázku v prepychu umierajúceho kráľa, robotou zmučeného starého otroka, nerozumného dieťaťa, múdrehu starca, slabomyseľnej stareny, mladej, šťastnej ženy, mladíka zmietaného vášňami, všetkých ľudí v tých najrozličnejších životných podmienkach a pri rozdielnom vzdelaní, potom tá odpoveď, hoci je jedna, pokiaľ ide o podstatu, musí byť veľmi rôznorodá, pokiaľ ide o formu jej vyjadrenia – v prípade, že naozaj existuje jedna odpoveď na jednu otázku života: Prečo žijem, aký to má zmysel? A čím je tá odpoveď jednotnejšia, čím pravdivejšia, hlbšia, tým sa, samozrejme, musí javiť čudnejšou, znetvorenejšou vo svojich jednotlivých spôsoboch vyjadrenia, primeraných vzdelaniu a postaveniu každého jednotlivca. No tieto úvahy, ktorými som si vysvetľoval zvláštnosti obradnej stránky viery, predsa len nestačili na to, aby mne samotnému dovolili v tom, podľa mňa, prirodzenom diele života – vo viere, robiť tie úkony, o ktorých som mal pochybnosti. Zo všetkých síl som si želal, aby som dokázal splynúť s ľuďmi pri plnení obradnej stránky jeho viery, no nedokázal som to. Cítil som, že by som sám seba klamal, že ak by som to robil, musel by som sa smiať nad tým, čo pokladám za sväté. A v tejto situácii by mi azda mohli pomôcť – tak sa mi aspoň zdalo – nové teologické názory.

Podľa tvrdenia teológov hlavnou dogmou viery je neomylnosť cirkvi. Z prijatia tejto dogmy vyplýva, že všetko, čo cirkev prehlási, treba pokladať za pravdu. Cirkev, ako spoločenstvo veriacich, spojených láskou, a z tohoto dôvodu majúcich pravdivé poznanie, sa stala základom mojej viery. Hovoril som si, že Božia pravda nemôže byť prístupná jednému človeku, ale odkrýva sa celému spoločenstvu ľudí spojených láskou. Ak chceme poznať pravdu, nesmieme sa rozdeľovať; a aby sme sa nerozdeľovali, musíme sa milovať a prijímať i to, s čím nesúhlasíme. Pravda sa odhaľuje láske, a preto ak sa nepodrobíš cirkevným obradom, narušuješ lásku; a ak narušíš lásku, strácaš možnosť poznať pravdu. Vtedy som nevidel sofizmus, nachádzajúci sa v tejto úvahe. Neuvedomil som si, že jednota v láske môže viesť k veľkej láske, no v žiadnom prípade nie k teologickej pravde, vyjadrenej jednoznačnými slovami Nicejského vyznania; ani to som nevidel, že láska v žiadnom prípade nemôže urobiť určité vyjadrenie pravdy záväzným kvôli jednote. Vtedy som nevidel chybnosť tejto úvahy, a vďaka tomu som mohol prijať a vykonávať všetky obrady pravoslávnej cirkvi, hoci som veľkú časť

z nich nechápal. Snažil som sa vtedy zo všetkých síl vyhnúť sa všelijakým kritickým, protirečiacim úvahám, a skúšal som si vysvetliť, pokiaľ možno rozumne, tie cirkevné zásady a praktiky, na ktoré som narážal.

Keď som vykonával určité cirkevné úkony, potláčal som svoj rozum a podroboval som sa tej tradícii, ktorú zachovávali ľudia. Zblížil som sa tak so svojimi predkami, s milovaným otcom, mamou, starými rodičmi. Oni a všetci predkovia verili a žili, a viedli ma. Zblížil som sa tak aj so všetkými miliónmi prostých ľudí, ktorých som si vážil. Okrem toho samotné tie úkony neobsahovali nič špatného (za špatné som považoval tolerovanie zmyselnosti). Keď som ráno pristúpil k bohoslužobným úkonom, vedel som, že robím dobre – už iba preto, že som potláčal pýchu svojho rozumu kvôli zblíženiu sa so svojimi predkami i súčasníkmi, a tiež preto, že v mene hľadania zmyslu života som obetoval svoje telesné pohodlie. Podobne to bolo pri každodennom čítaní modlitieb s poklonami a pri dodržiavaní pôstov. Akokoľvek ničotné boli tieto obeť, boli to obeť v mene dobrého. Postil som sa, dodržiaval čas modlitieb doma i v chráme. Pri chrámových bohoslužbách som vnímal každé slovo a dával som tým slovám zmysel, ak to len bolo možné. Veľmi dôležité slová boli pre mňa: „Milujme sa navzájom v jednote ducha...“ Ďalšie slová: „Verím v Otca i Syna i Ducha svätého“, som vynechával, pretože som ich nemohol pochopiť.

#### XIV.

Vtedy, aby som mohol žiť, bolo pre mňa tak nezbytné veriť, že som mimovoľne pred sebou zatajoval protirečenia a nejasnosti vierouky. No tolerovanie obradov malo svoje hranice. Zatiaľ čo niektoré hlavné výrazy sa mi stávali stále jasnejšími, niektoré iné som si len horko-ťažko vedel vysvetliť (napr. slová: „Na presvätú panovníčku, našu bohorodičku a všetkých svätých pamätajúc, sami seba, druh druhu a celý život náš Kristu - Bohu odovzdávame...“). Časté opakovanie modlitieb za cára a jeho rodinu som si vysvetľoval tým, že oni viac podliehajú pokušeniu ako iní, a preto potrebujú viac modlitieb; alebo modlitby za porazenie nepriateľa som si vysvetľoval tým, že nepriateľ je zlo), mnohé však, asi dve tretiny bohoslužieb, bolo pre mňa úplne nepochopiteľné, alebo som cítil, že snažiac sa ich vysvetľovať, uchylujem sa ku klamstvu, a tým celkom narušujem svoj vzťah k Bohu, a tak vlastne úplne strácam akúkoľvek možnosť ďalej veriť.

To isté som pociťoval pri slávení hlavných sviatkov. Pamätať na deň sobotný, t.j. vyčleniť jeden deň na to, aby sme sa obracali viac a sústredenejšie k Bohu, som chápal. No hlavný sviatok bol spomienkou na udalosť vzkriesenia, a názvom vzkriesenia sa nazýval každotýždenne sa opakujúci

sviatočný deň<sup>1</sup>. A v tento deň sa konala sviatosť eucharistie, ktorá mi bola úplne nepochopiteľná. Všetkých ostatných dvanásť sviatkov, okrem pamiatky narodenia, je venovaných spomienkam na zázraky, na to, o čom som sa vystríhal uvažovať, aby som to nemusel odmietnuť: vstúpenie, turíce, Božie zjavenie atď. Pri slávení týchto sviatkov, cítiac, že sa tu pripisuje význam niečomu, čo pre mňa má úplne iný význam, buď som si vymýšľal nejaké uspokojujúce vysvetlenie, alebo som zatváral pred tým oči, aby som nevidel to, čo ma privádza do pokušenia.

Najsilnejšie som to pociťoval, keď som bol prítomný pri tých najobvyklejších sviatostiach, ktoré však boli považované za najdôležitejšie: krst a prijímanie. Tu som sa stretal nielen s niečím, čo je nepochopiteľné, ale dokonca s konaním, ktoré sa mi javilo ako zavádzanie. A ja som bol postavený pred dilemu – klamať sa alebo odmietnuť?

Nikdy nezabudnem na mučivý pocit, ktorý som mal v ten deň, keď po mnohých rokoch som prvýkrát pristúpil k prijímaniu. Bohoslužby, spoveď – to mi bolo jasné, a vyvolávalo to vo mne radostné uvedomovanie si toho, že sa mi odkrýva zmysel života. Samotné prijímanie som si vysvetľoval ako niečo, čo sa koná ako spomienka na Krista, a symbolizuje očistenie sa od hriechov a úplné prijatie Kristovho učenia. Ak aj bolo toto vysvetlenie nesprávne, ja som to nepociťoval. Cítil som radosť, keď som poníziac a pokoriac sa pred duchovným, prostým, ostýchavým kňazom, odhaľoval špinu svojej duše, v pokore som sa kajal, s radosťou som sa v myšlienkach pripájal k snaženiam otcov, ktorí napísali tieto pravidlá a modlitby, tak radostné bolo pre mňa zjednotenie so všetkými veriacimi z minulosti i prítomnosti, že som nepociťoval neprirodzenosť tohoto môjho vysvetlenia. No keď som pristúpil k oltáru a kňaz ma vyzval opakovať, či verím, že to, čo budem prehltať je skutočné telo a krv, bodlo ma v srdci; to nie je iba falošná nota, to je surová výzva niekoho, kto zrejme nikdy nepoznal čo je viera.

Teraz si dovoľím hovoriť, že to bola surová výzva, no vtedy som na to nemyslel, iba mi bolo nevýslovne bolestne. Už som nebol tým čo v mladosti, keď sa mi všetko v živote zdalo jasným; veď k viere som prišiel preto, že okrem viery som nič, skutočne nič, okrem záhuby, nevidel; preto som túto vieru nemohol odvrhnúť, a tak som sa podrobil. Vo svojej duši som našiel pocit, ktorý mi pomohol toto zniesť. Bol to pocit samozničenia a pokory. Pokoril som sa, prehltol som tú krv a telo bez bohorúhačského pocitu, so želaním uveriť, no úder už bol zasadený. A vediac dopredu čo ma čaká, už som nemohol druhý raz ísť k prijímaniu.

---

1 Rusky sa nedeľa nazýva воскресенье („voskresenje“), a slovo воскресение („voskreseni-je“) znamená vzkriesenie. (pozn. M.B.)

Inak som pokračoval v plnení si cirkevných povinností, v účasti na obradoch, a stále som ešte veril, že v tej vierouke, podľa ktorej som konal, bola pravda, ale dialo sa so mnou niečo, čo teraz už chápem, ale vtedy sa mi to zdalo zvláštnym.

Počul som rozprávať jedného sedliaka - pútnika o Bohu, o viere, o spasení, a mne sa odhalilo poznanie viery. Keď som sa zblížil s ľudom, keď som počúval jeho názory na život, vieru, stále viac a viac som chápal pravdu. Tak to bolo pri čítaní „Četi - Minej“<sup>1</sup> a „Prológov“<sup>2</sup>, čo sa stalo mojím obľúbeným čítaním. Keď som si odmyslel zázraky, hľadiac na ne ako na fabulu, vyjadrujúcu myšlienku, toto čítanie mi odhaľovalo zmysel života. Boli to životopisy Makária Veľkého, Josafa – cároviča,<sup>3</sup> boli tam i výroky Jána Zlatoústeho, príbeh pútnika v studni, o mníchovi, ktorý našiel zlato; boli tam príbehy mučeníkov, ktorí všetci vyhlasovali jedno, že smrťou život nekončí; boli to príbehy o spasených negramotných, hlúpych, ktorí nepoznali nič z učenia cirkvi.

No mal som možnosť stretnúť sa aj so vzdelanými veriacimi alebo s ich knihami, a vtedy vznikla vo mne akási nespokojnosť, obnovili sa pochybnosti, rozpory; cítil som, že čím hlbšie vnikám do ich úvah, tým viac sa vzdafujem od pravdy a kráčam k priepasti.

## XV.

Koľkokrát som závidel sedliakom ich negramotnosť, neučenosť! V tých otázkach viery, kde mne vychádzali zjavné nezmysly, oni nevideli žiaden klam; mohli ich prijať a mohli veriť v pravdu, v tú pravdu, v ktorú som ja neveril. Iba mne, nešťastníkovi, bolo jasné, že pravda je tenkými niťami pospľietaná so lžou, a že v takej forme ju ja prijať nemôžem.

Tak som žil tri roky. V prvom období, keď som sa začal postupne približovať k pravde, keď vedený iba citom, šiel som ta, kde sa mi zdalo, že je svetlo, vtedy som bol voči týmto rozporom, zrážkam odolnejší. Ak som niečo nechápal, hovoril som si: „Ja som na vine, som zlý.“ No čím viac som prenikal do tých právd, ktoré som skúmal, čím viac sa ony stávali základom môjho života, tým sa tieto zrážky stávali ťažšími, a tým jasnejšie sa ukazovala hranica, ktorá je medzi tým, čo nechápem, pretože to nedokážem pochopiť, a tým, čo nemožno pochopiť inak, iba za cenu klamaní samého seba.

---

1 Ide o zborník životopisov svätých pravoslávnej cirkvi. (pozn. M.B.)

2 „Prológom“ sa kedysi v Rusku nazývala kniha obsahujúca „životy svätých“ a poučenia z nich. (pozn. M.B.)

3 Ide o kresťanskú verziu legendy o Budhovi. (pozn. M.B.)

Nehľadiac na tie pochybnosti a trápenia, držal som sa stále pravoslávia. Ale prichádzali otázky života, ktoré bolo treba riešiť, a tu sa ukázalo, že riešenie týchto otázok cirkvou je v protiklade so samotnými základmi tej viery, ktorou som žil; a toto ma prinútilo definitívne sa zrieknuť kontaktov s pravoslávnu cirkvou. Boli to tieto otázky: 1. – vzťahy pravoslávnej cirkvi k iným cirkvám, napr. ku katolíkom a k takzvaným rozkolníkmi.<sup>1</sup> V tom čase, v dôsledku môjho záujmu o vieru, som sa stýkal s veriacimi rôznych vyznaní: s katolíkami, protestantmi, staroobradníkmi atď. A stretol som medzi nimi mnoho ľudí vysoko mravných a opravdivo veriacich. Želal som si byť bratom týchto ľudí. A hľa, to učenie, ktoré sľubovalo spájať všetkých jednou vierou a láskou, toto učenie v osobách svojich najlepších a najvyšších predstaviteľov mi hovorilo, že tí všetci sú ľudia nachádzajúci sa v klame, blude, že to, čo im dáva životnú silu, je diablove pôsobenie, a že my jediní vlastníme jedinú skutočnú pravdu. Videl som, že všetkých, ktorí nevyznávajú rovnakú vieru s nami, pravoslávie pokladá za heretikov; tak isto, ako katolíci a iní označujú pravoslávie za herézu. Videl som, že voči všetkým, ktorí nevyznávajú svoju vieru rovnakými vonkajšími symbolmi a slovami ako pravoslávie, pravoslávna cirkev, hoci sa to snaží skrývať, sa správa nepriateľsky. Je to tak preto, lebo – po prvé – predsa tvrdenie, že ty sa nachádzaš v klame, blude, a ja v pravde, je to najtvrdšie stanovisko, ktoré vôbec môže jeden človek voči druhému zaujať, a – po druhé – lebo človek, ktorý miluje svoje deti a bratov, nemôže sa nesprávať nepriateľsky k ľuďom, ktorí chcú obrátiť jeho deti a bratov na falošnú vieru. A toto nepriateľstvo silnie úmerne s poznaním vierouky. A mne, ktorý som nachádzal pravdu v jednote lásky, bolo teraz vlastne vmietnuté do očí, že samotná vierouka ničí to, čo by mala budovať.

Je do očí bijúce, že je to plod pokušenia (konania v rozpore s kresťanskou vierou), a nás, vzdelaných ľudí, žijúcich v krajinách, kde sú ľudia rôznych vierovyznaní, keď vidíme to pohrdavé, sebavedomé, pyšné správanie sa katolíka k pravoslávne i protestantovi, pravoslávneho ku katolíkovi i protestantovi, a protestanta k obom (a podobné je správanie sa staroobradníka,<sup>2</sup> paškovca,<sup>3</sup> kvakera<sup>4</sup> a všetkých vierovyznaní), to môže spočiatku azda

---

1 Všeobecne k „sektám“, čiže neoficiálnym cirkvám. (pozn. M.B.)

2 „Staroobradníci“ – časť pravoslávnych, zachovávajúcih prastaré obrady a liturgiu. (pozn. M.B.)

3 „Paškovci“ – prívrženci učenia V.A. Paškova, rozšíreného medzi ruskou šľachtou najmä v r. 1870-1880. (pozn. M.B.)

4 „Kvakeri“ – prezývka príslušníkov angl. protestantskej sekty, založenej v r. 1652 G. Fomom. Odmietali prísahu, vojenskú službu a hlásali spoločné vlastníctvo. (Hanlivým výrazom quacker – „kvákač“, „vystatovač“ nazval G. Foxa sudca, keď mu tento smelo vmietol do tváre, že raz sa aj on bude triasť pred Bohom a Jeho slovom). (pozn. M.B.)



prekvapiť. Hovoríš si: To proste nemôže byť, aby ľudia nechápali, že ak sa dve tvrdenia navzájom popierajú, potom ani v jednom ani v druhom nemôže byť tá pravda, ktorou viera predsa musí byť. Niečo v tom musí byť; musí tu byť nejaké vysvetlenie – a ja som rozmýšľal čo to je, hľadal som vysvetlenie v čom to môže spočívať; a tak som čítal všetko možné, čo sa týkalo tejto záležitosti, radil som sa s každým, s kým som len mohol. Ale nenašiel som žiadne vysvetlenie (okrem takého, podľa ktorého sumskí husári pokladajú za prvý pluk na svete Sumský husársky, a žltí huláni sú presvedčení, že prvý pluk na svete sú – žltí huláni). Duchovné osobnosti všetkých možných vierovyznaní, ich najlepší predstavitelia, mi nič nevysvetlili, iba to, že veria, že oni majú pravdu, a iní blúdia, a že všetko čo oni môžu, je modliť sa za tých čo blúdia. Cestoval som za archimandritmi<sup>1</sup>, archijirejmi<sup>2</sup>, starcami atď. a pýtal som sa ich, a nik sa ani len nepokúsil vysvetliť mi tento plod pokušenia, (tento stav, ktorý je v rozpore s kresťanskou vierou). Iba jeden z nich mi nakoniec všetko vysvetlil – a to tak, že som sa už viac nikoho na to nepýtal.

Hovoril som o tom, že pre každého neveriaceho, hľadajúceho cestu k viere (a do tejto skupiny patrí veľmi veľa najmä mladých ľudí), je prvoradou otázkou: prečo pravda nie je v lutherstve, ani v katolicizme, ale práve v pravoslávii? Veď ak napr. študuje na gymnáziu, nemôže nevedieť (ako napr. nevzdelaný sedliak), že protestant a katolík rovnako jednoznačne vyhlasujú svoju vieru za jedinú pravú. Historické dôkazy, ktoré si každé vierovyznanie prispôsobuje podľa svojho, nestačia. Nemožno – pýtal som sa – podívať sa na kresťanské učenie z akéhosi nadhľadu, aby pri pohľade z väčšej výšky zmizli nepodstatné rozdiely, ako sa ony strácajú v očiach toho, kto má v srdci naozaj skutočnú vieru? Nemožno ísť tou cestou, ktorou sa vydali staroobradníci?<sup>3</sup> Oni tvrdili, že náš kríž, haleluja a chodenie okolo oltára je hlúposť. A my sme vraveli: vy veríte v Nicejské vyznanie, v sedem sviatostí, a v to veríme aj my; poďme sa držať tohoto, a v ostatnom si robte ako chcete. Zjednotili sme sa s nimi tým, že podstatné vo viere sme postavili vyššie ako nepodstatné. A s katolíkmi by sme si nemohli podobne povedať: vy veríte v toto a toto, to je hlavné, a vo vzťahu k filioque<sup>4</sup> a k pápežovi si robte ako chcete? Nemožno toto povedať aj protestantom, zjednotiac sa

---

1 Archimandrit – predstavený pravoslávneho kláštora (opát). (pozn. M.B.)

2 Archijirej – pravoslávny kňaz vyššej hodnosti. (pozn. M.B.)

3 Koncom 18. stor. došlo k tzv. „jedinoveriju“, t.j. zjednoteniu, keď z iniciatívy „staroobradníkov“ (viď o nich aj pozn. na predchádzajúcej strane) došlo k ich pripojeniu sa k vládnucej pravoslávnej cirkvi: podriadili sa cirkevnej hierarchii, a im za to povolili pokračovať v starých obradoch). (pozn. M.B.)

4 „Filioque“ = „i Syna“. Ide o rozdiel vo formulácii vierovyznania – v podstate o dogmu, ktorá (mimo iného) rozdeľuje pravoslávnu a katolícku cirkev. (pozn. M.B.)

s nimi v tom hlavnom? Môj spolubesedník súhlasil s mojou myšlienkou, no povedal mi, že také ústupky by vyvolali sťažnosti na vedenie cirkvi, že ustupuje od viery predkov, a viedli by k rozkolu; a poslaním vedenia cirkvi (cirkevnej moci) je predsa zachovávať vo všetkej čistote grécko-ruskú pravoslávnu vieru tak, ako jej ju odovzdali predkovia.

Vtedy som všetko pochopil. Hľadám vieru, životnú silu, a oni hľadajú učený prostriedok na splnenie si svojich povinností – ľudských povinností, ktorými sa cítia byť viazanými voči iným ľuďom. A plniac tieto svoje ľudské povinnosti, používajú aj ľudské prostriedky. Čo by koľko hovorili o svojej ľútosti nad blúdiacimi bratmi, o modlitbách za nich, prinášaných u prestola Najvyššieho, na splnenie ľudského diela treba násilie, a ono sa skutočne vždy aj uplatňovalo, uplatňuje a bude uplatňovať. Ak dve vierovyznania sa cítia byť v pravde, a súčasne považujú to druhé za falošné, potom, ak chcú priviesť bratov k pravde, budú hlásať svoje učenie. A ak sa falošné učenie hlása neskúseným synom cirkvi, nachádzajúcej sa v pravde, potom táto cirkev nemôže nepáliť knihy a neodstraňovať ľudí, ktorí zvädzajú jej synov. Čo robiť s tým, ohňom falošnej viery (podľa pravoslavia) horiacim sektárom, ktorý v najdôležitejšej veci v živote, vo viere, zvädza synov cirkvi? Čo iného s ním robiť, ak nie odňať mu hlavu alebo ho zavrieť? Za Alexeja Michajloviča upaľovali týchto ľudí na hranici, a v každom historickom období sa používali voči nim tie najvyššie tresty; i v našej dobe sa používa jeden z najvyšších trestov – zatvárajú ich na samotkách. Začal som si viac všímať čo sa robí v mene vierovyznania a užasol som. Preto som sa takmer úplne zriekol pravoslavia. Druhým príkladom vzťahu cirkvi k životným otázkam, bol jej vzťah k vojne a k trestom.

V tom čase bolo Rusko vo vojne.<sup>1</sup> A Rusi začali v mene kresťanskej lásky zabíjať ľudí. Nebolo možné na to nemyslieť. Nevidieť, že zabíjanie je zlo, ktoré je v rozpore so samotnými základmi každej viery, nebolo možné. A súčasne sa v kostoloch konajú modlitby za úspechy našich zbraní a učitelia náboženstva vykladajú toto zabíjanie ako niečo vyplývajúce z viery. No zabíjanie nebolo iba vo vojne, ale aj v čase tých zmätkov, ktoré prišli po vojne: videl som členov cirkvi, jej učiteľov, mníchov, ktorí schvaľovali zabíjanie zblúdivých, bez pomoci ponechaných mladých ľudí.<sup>2</sup> Začal som si všímať všetko to, čo sa deje prostredníctvom ľudí, vyznávajúcich kresťanskú vieru, a zhrozil som sa.

---

1 Rusko-turecká vojna v r. 1877 - 1878. (pozn. M.B.)

2 Narážka na tzv. „revolucionárov-teroristov“, členov strany „Národnej vôle“. (pozn. M.B.)

## XVI.

Prestal som pochybovať, utvrdil som sa v presvedčení, že v tom chápaní viery, ku ktorému som sa pridal, nie je všetko správne. Prv by som bol povedal, že celá vierouka je falošná, no teraz toto povedať nebolo možné. Všetok ľud mal predsa toto učenie, toto vedomie pravdy, to je nepochybné, inak by nežil. Okrem toho mi bolo toto učenie (toto chápanie pravdy) do istej miery blízke tým, že som v ňom žil, a aj som cítil, prežíval jeho pravdu; ale v tomto učení bola aj lož. Ani o tomto sa nedalo pochybovať. A všetko, čo ma prv odpudzovalo, sa vynorilo aj teraz živo pred mojou dušou. Hoci som videl, že prímеси tej lži, ktorá ma odpudzovala, je medzi ľuďmi menej, ako u predstaviteľov cirkvi, predsa len bolo zjavné, že aj vo viere ľudu je lož primiešaná k pravde.

No kde sa vzala lož, a kde sa vzala pravda? Lož i pravda sú sprostredkované tým, čo sa nazýva cirkev. Aj lož aj pravda sú zakotvené v tom, čo sa odovzdáva ďalej, z generácie na generáciu, v takzvanej svätej tradícii a spisoch.

A chtiac-nechtiac som sa takto dostal k skúmaniu, študovaniu týchto spisov a tradície, teda k tomu, čoho som sa vždy tak bál.

Začal som študovať tú istú teológiu, ktorú som kedysi, ako nepotrebnú, s takým opovrnutím odmietol. Vtedy, keď sa mi zdalo, že ide o znôšku nepotrebných nezmyslov, vtedy ma zo všetkých strán obklopovali javy života, ktoré sa mi zdali jasnými a zmysluplnými; teraz by som bol aj rád odvrhol to, čo sa prieči zdravému rozumu, no nebolo kam sa podieť. Z tejto vierouky totiž vychádza – alebo, v krajnom prípade, je s ňou nerozlučne späté – jediné poznanie zmyslu života, ktoré som našiel. Čo ako šialené sa to zdá môjmu starému rozumu, je to jediná nádej záchrany. Treba ju opatrne, citlivo rozoberať, aby ju bolo možné pochopiť, či dokonca chápať ju v postavení vedy. Ja toto však neskúmam, ani skúmať nemôžem, keďže nepoznám špecifiká poznávania toho, čo je obsahom viery. Nebudem sa snažiť nájsť vysvetlenie všetkého, lebo viem, že vysvetlenie všetkého musí zostať skryté, tak ako počiatok všetkého, v nekonečnosti. No chcem dospieť k takému stupňu chápania, aby mi bolo jasné to, čo je nevyhnutné; chcem, aby všetko to, čo je mi nejasné, nebolo mi nejasným iba preto, žeby si môj rozum kládol nesprávne požiadavky (ony sú správne, veď bez nich nemožno pochopiť nič), ale preto, že sám jasne uvidím hranice možností svojho rozumu. Chcem chápať tak, aby všetky nejasné veci som videl ako nevyhnutnosť, vyplývajúcu z obmedzenosti schopností rozumu, a nie ako dôsledok povinnosti veriť im. To, čo je v učení pravdivé, to je pre mňa nepopierateľné; ale nepopierateľné je i to, že v tom učení je aj lož, a ja som povinný zistiť, čo je pravda a čo lož, a jedno od druhého oddeliť. A tak som

teda k tomu pristúpil. To, čo som našiel v tomto učení ako lživé, falošné, a čo pravdivé, a k akým záverom som došiel, bude obsahom ďalšej časti môjho pojednania, ktorá, ak bude stáť zato, t.j. ak bude pre niekoho užitočná, iste niekedy niekde uzrie svetlo sveta.

---

Toto bolo napísané pred tromi rokmi.

V týchto dňoch, keď si s odstupom času prezerám svoju úvahu a keď sa vraciam k tým myšlienkovým pochodom a pocitom, ktoré som prežíval v čase, keď som ju písal, mal som jeden sen.<sup>1</sup> Tento sen vlastne v skrátenej, hutnej forme vyjadruje všetko to, čo som prežil a o čom som písal, a preto si myslím, že jeho opísanie osvieži, objasní a spojí dokopy to, čo bolo tak rozvláčne vylíčené na predchádzajúcich stranách. Toto je ten sen:

Vidím, ako ležím na posteli, na chrbte. Nie je mi ani dobre ani zle, no začínam uvažovať, či sa mi dobre leží; a čože je to? – zdá sa mi, že nohám je akosi nepríjemne – či je azda posteľ krátka, alebo nerovná? Skrátka, je nejaká nepohodlná. Pohýbem nohami, a súčasne začínam rozmýšľať ako a načo tu ležím, čo mi predtým ani len na um neprišlo. Pozorujúc svoju posteľ, zisťujem, že ležím vlastne na zo špagátov upletených popruhoch, pripevnených k bočniciam postele. Moje chodidlá sú na jednom takom popruhu, predkolenia na druhom, a nohám je akosi nepohodlne. Nejakým spôsobom zisťujem, že popruhy možno posúvať, a pohybom nôh odtlačám krajný popruh, ktorý je pod nohami – zdá sa mi, že to tak bude lepšie. No odtlačil som ho príliš ďaleko; chcem ho zachytiť nohami, ale pri tomto pohybe vyklúzne spod predkolení aj druhý popruh a nohy sa zvesia. Robím pohyby celým telom, aby som to nejako zvládol, súc presvedčený, že sa to teraz dá do poriadku; no následkom týchto pohybov vysunú a poprepletajú sa podo mnou aj ďalšie popruhy, a ja zisťujem ako sa všetko kazí. Celá spodná časť môjho tela sa spúšťa dolu a visí, ale nohy nedosahujú na zem. Držím sa hornou časťou tela, a cítim sa už nie iba nepohodlne, ale hrozne. Až teraz sa pýtam sám seba na to, čo mi prv ani len na um nezišlo: Kde a na čom to ležím? A začínam sa obzerať vôkol, ale najmä dolu, kam ovislo moje telo, a kam, ako cítim, musím každú chvíľu spadnúť. Hľadím nadol, a neverím vlastným očiam. Som vo výške, ale takej, ktorá sa nedá porovnať ani s výškou hory, v takej strašnej výške, ktorú si nemožno ani len predstaviť.

Nemôžem dokonca ani rozoznať, či niečo vidím tam dolu, v tej bezodnej priepasti, nad ktorou visím a do ktorej ma to ťahá. Srdce mi zvieria, pociťu-

---

<sup>1</sup> Tento sen L.N. Tolstoj, ako neskôr sám potvrdil, naozaj mal. (pozn. M.B.)

jem hrôzu. Pozerať ta je strašné. Ak sa ta podívam, cítim, že sa okamžite sklznem z posledných popruhov a zahyniem. Preto sa nedívam. Ale nedívať sa je ešte horšie, lebo uvažujem o tom, čo bude so mnou, keď sa zveziem z posledných popruhov. A tu zrazu s hrôzou cítim, že strácam aj poslednú oporu a pomaly sa kľžem po chrbte nižšie a nižšie. Ešte okamih a padnem. A vtedy ma napadá: to nemôže byť pravda, to je sen. Prebuď sa! Snažím sa prebudiť, ale nemôžem. Čo robiť, čo mám robiť? – spytujem sa sám seba a pozriem nahor. Ale aj výška je nekonečná. Dívam sa do tej nedohľadnej diaľavy neba a snažím sa zabudnúť na bezodnú priepasť, a skutočne – zabúdam. Bezodnosť hĺbky ma odpudzuje a naháňa mi hrôzu; nekonečnosť výšky ma priťahuje a posilňuje. Taktó visím na posledných popruhoch, čo sa spodo mňa ešte nevysunuli. Viem, že visím, no hľadím stále nahor, a strach ma opúšťa. Ako to už vo sne býva, nejaký hlas mi hovorí: „Všimni si toto, toto je ono!“ – a ja hľadím stále ďalej a ďalej v nekonečnosť výše, a cítim, že sa upokojujem; spomeniem si na všetko čo bolo, a spomínam ako sa to všetko stalo; ako som hýbal nohami, ako som ovisol, ako ma pojala hrôza, aj ako som sa zbavil hrôzy – tým, že som začal hľadiet hore. Pýtam sa sám seba: a teraz čo, keď tu tak stále visím? No už sa toľko neobzerám, ale celým svojím telom skúšam tie oporné body, na ktorých sa ešte držím. A tu zisťujem, že už nevisím, ani nepadám, ale držím sa pevne. Pýtam sa sám seba, ako sa vlastne držím, ohmatávam, obzerám, a vidím, že podo mnou, pod stredom môjho tela, je jeden popruh, a že keď hľadím hore, ležím na ňom v najstabilnejšej rovnovážnej polohe, že to on jediný ma držal vlastne od počiatku. A tu, ako to býva vo sne, zdá sa mi ten mechanizmus, prostredníctvom ktorého sa držím, veľmi prirodzeným, samozrejším, pochopiteľným, nespochybniteľným – hoci v stave bdenia tento mechanizmus nemal žiaden zmysel. Vo sne sa dokonca divím ako som ho nemohol pochopiť skôr. Ukazuje sa, že pri hlave mi stojí stĺp, ktorý je veľmi pevný, hoci vlastne nemá na čom stáť. Od tohoto stĺpa je vedené, nejako veľmi dômyselne a súčasne jednoducho, lano, tvoriace akýsi záves; ak ležíš na tomto závese stredom tela a hľadiš nahor, potom sa nemôže stať, žeby si spadol. Všetko toto mi bolo jasné, a ja som bol rád a bol som spokojný. A akoby mi ktosi hovoril: len sa dívaj, a zapamätaj si! Vtedy som sa prebudil.

---

---

## O POSLANÍ LITERÁRNEJ KRITIKY

Toto je časť z Tolstého predslavu k vydaniu ruského prekladu románu Wilhelma von Polenzy „Roľník“ (v Nemecku vyšiel v r. 1895, v Rusku v r. 1902). Tolstoj vysoko hodnotí tento román málo známeho autora. V tomto výbere je uvedený len záver predslavu – zovšeobecňujúce poznámky o význame literárnej kritiky. Autor tu poukazuje na to, že mnohé diela „vychytených“, vychválených spisovateľov nemusia mať žiadnu umeleckú, a tým menej etickú hodnotu, a naopak, diela zaznávaných alebo neznámych autorov môžu byť umelecky hodnotné – po stránke estetickú skvelé, po stránke obsahovej úprimné, pravdivé, poučné, vysoko morálne, a teda veľmi užitočné. Neskúsení čitatelia majú často problémy správne sa orientovať pri výbere z obrovského ponuky súčasnej i staršej literatúry; a tu im má pomôcť práve literárna kritika. Veď toto je vlastne jej hlavná, ak nie jediná úloha.

(Preklad z rus. „L. N. Tolstoj: Sobranije sočinenij v dvadcati dvuch tomach“, tom XV., Moskva, Chudožestnennaja literatura, 1983)

V našej dobe nevedomosť vzdelaného davu dosiahla takého stupňa, že všetci skutočne veľkí myslitelia, básnici, prozaici, ako v minulosti, tak aj v našom, 19. storočí, sú považovaní za zaostalých, nespĺňajúcich už vysoké, rafinované požiadavky dnešných ľudí. Na všetko to sa hľadí buď s opovržením alebo s blahosklonným úsmevom. Posledným slovom filozofie sú dnes nemorálne, hrubé, naduté, nezmyselné táraniny Nietzscheho; nezmyselný, umelý zhuk slov niekedy (nie vždy) spojených rytmom a rýmom rôznych dekadentných básní sa dnes pokladá za poéziu najvyššej kvality; v divadlách sa hrajú hry, ktorých zmysel nepozná nikto, vrátane autora; a v miliónoch exemplárov sa tlačia a distribuujú, pod označením tzv. umeleckého diela, romány, ktoré nemajú v sebe ani obsah, ani umeleckú formu.

„Čo mám čítať, aby som si doplnil vzdelanie?“ – pýta sa mladý človek, končiaci vysokú alebo strednú školu.

To isté sa pýta človek z ľudu, ak sa naučil čítať a chápať prečítané, a túži po pravom vzdelaní.

Na také otázky, pravdaže, nestačí napríklad skúsiť sa naivne popýtať významných ľudí o radu, ktorých sto kníh oni pokladajú za najlepšie.

Nepomôže ani v súčasnej európskej spoločnosti uznávané (a všetkými mlčky prijímané) rozdelenie spisovateľov na skupiny: na spisovateľov prvého, druhého, tretieho atď. stupňa, resp. kategórie – na geniálnych, veľmi talentovaných, dobrých... Také delenie nielenže nepomáha pravému pochopeniu hodnôt literatúry, a nájdeniu dobrého v mori zlého, ale všetko to iba ešte viac zamotá. Už ani nehovoriac o tom, že samotné toto delenie na skupiny je veľmi často zavádzajúce, a dosiaľ sa udržuje len preto, že bolo urobené veľmi dávno a bolo všeobecne prijaté; a okrem toho – veď predsa aj spisovatelia považovaní za „prvostupňových“ majú veľmi zlé veci, a spi-

sovateľa posledného stupňa môžu mať skvelé práce. Takže človek, ktorý bude veriť triedeniu spisovateľov do kategórií, a tomu, že všetko, čo pochádza od spisovateľa prvej sorty, je krásne, a to čo napíše spisovateľ nižšej sorty alebo dokonca spisovateľ neznámy, že je všetko slabé, sa iba zamotá a príde o veľa užitočného, pravdivého a poučného.

Odpoveď na najdôležitejšiu otázku mladého človeka z vyšších vrstiev alebo prostého človeka, ktorý sa túži vzdelávať, môže dať iba skutočná kritika – nie taká, ktorá je tu v súčasnosti a ktorá si kladie za úlohu vyzdvihovať, vychvalovať diela, ktoré získali svetovú povest, a k týmto dielam vymýšľa nejaké filozofické teórie, ktoré by ich mali ospravedlňovať; a tiež nie taká kritika, ktorá sa zaoberá tým, že viac či menej dôvtipne vysmieva diela zlé alebo patriace do cudzieho tábora; a ešte menej taká kritika, ktorá prekvitala a prekvitá u nás, a ktorá si stanovila za cieľ, podľa typov zobrazených u niektorých spisovateľov, určovať smerovanie celej spoločnosti, poprípade na základe literárnych diel vykladať a zovšeobecňovať svoje ekonomické a politické názory.

Odpovedať na túto veľmi závažnú otázku – čo čítať z toho všetkého, čo bolo napísané? – môže iba naozajstná kritika; taká, ktorá, ako hovorí M. Arnold, si kladie za cieľ vyzdvihnúť a ukázať ľuďom všetko najlepšie, čo napísali minulé i súčasní spisovatelia.

Od toho, či sa tu objaví, alebo nie, takáto nezištná a objektívna kritika, nepatriaca ku žiadnej strane, chápaná a milovaná umenie, ktorá svojou autoritou a vplyvom predstihne reklamu za peniaze, od toho závisí, podľa mojej mienky, riešenie otázky – to, či zahynú posledné záblesky osvety, vzdelanosti v našej takzvanej vzdelanej európskej spoločnosti, a temno sa rozšíri na masy národov, alebo či dôjde k obrodeniu, renesancii, podobne ako v stredoveku, a vzdelanie sa rozšíri na väčšinu ľudí, ktorým v súčasnosti chýba akékoľvek všeobecné vzdelanie.

---

---

## V Z K R I E S E N I E

L.N. Tolstoj svoj slávny román „Vzkriesenie“ písal v rokoch 1889-1891, ale dokončil ho až po štvorročnej prestávke v r. 1895; no aj tak ho ešte šesťkrát prepracováva (tretia redakcia bola dokončená v r. 1898, štvrtá v jan. 1899, piata a šiesta až v korektúrach v r. 1899).

„Vzkriesenie“ je vlastne vylíčením pokánia a znovuzrodenia hlavného hrdinu Nechľudova: poznáva svoju veľkú vinu, ľutuje ju a snaží sa úprimne urobiť niečo, aby zmiernil jej následky. Duševný stav Nechľudova, hladajúceho a nenachádzajúceho, snažiaceho sa, a opätovne prežívajúceho sklamanie, je sugestívne zobrazený na pozadí vzrušujúceho deja v I. – XXVII. kapitole románu. Jeho snahy však stroskotávajú, jeho námaha a strádania sa ukazujú zbytočnými; a predsa nakoniec vyhráva. Tou výhrou je jeho znovuzrodenie, opísané v poslednej, XXVIII. kapitole. Všetko je vykreslené veľmi pôsobivo, pravdivo (veď Tolstoj sám prežil takéto hľadanie, blúdenie v temnote, opätovné sklamanie, a nakoniec predsa len nájdanie východiska, svetla v tme – ako to vylíčil vo svojej „Spovedi“, ktorá je tiež súčasťou tohoto výberu).

A prečo dal románu názov „Vzkriesenie“? Zrejme podľa udalosti opísanej v poslednej kapitole: veď narodenie sa k novému životu, znovuzrodenie (alebo „prerod“, ak použijeme iný Tolstého výraz z jeho „Spovede“) možno označiť aj slovom vzkriesenie – človek bol predsa mŕtvy (duchovne), a je živý; a či prechod zo smrti do života nie je vzkriesením? (ap. Pavel napr. píše: „...Boh si nás zamiloval, keď sme boli mŕtvi [duchovne] pre priestupky, [a] oživil [t.j. vzkriesil] nás...“ – Efez. 2,4.5). V tomto výbere je uvedená práve táto posledná kapitola, opisujúca „vzkriesenie“ Nechľudova.

Nechľudov si neľahol a dlho prechádzal hotelovou izbou sem a tam. S Kaťušou sa to skončilo. Nepotrebovala ho, a bolo mu z toho aj smutno, aj sa hanbil. Teraz ho však trápilo niečo iného. Jeho druhá úloha sa neskončila, naopak, trápila ho viac ako kedykoľvek predtým, a žiadala niečo konať.

Všetko to strašné zlo, ktoré videl a poznal za poslednú dobu, a najmä dnes v tom hroznom väzení, všetko zlo, ktoré zahubilo i milého Krylcova, triumfovalo, kraľovalo, a on nevidel nijakú možnosť, ako nad ním zvíťaziť, ba nemal ani tušenie, ako ho premôcť.

V duchu pred sebou videl stovky a tisícky potupených ľudí, zavretých v zamorenom ovzduší, ľudí, ktorých dávali zatvárať ľahostajní generáli, prokurátori a inšpektori. Znova pred ním ožil obraz podivného nezávislého starca, usvedčujúceho vrchnosť a pokladaného za blázna. Znova pred sebou videl mŕtvolu a medzi nimi krásnu, mŕtvolu, voskovú tvár Krylcova, ktorý zomrel plný zloby. A dávna otázka, či je šialený on, Nechľudov, či sú šialení ľudia, ktorí sa považujú za rozumných, a toto všetko robia, tá otázka sa vynárala pred ním ešte naliehavejšie a žiadala si odpoveď.

Chodenie a premýšľanie ho unavilo, sadol si na pohovku pred lampou a mimovoľne otvoril Evanjelium, ktoré dostal od Angličana na pamiatku. Keď si predtým vyberal veci z vreciek, hodil ho na stôl. „Tam je vraj odpoveď na všetko,“ pomyslel si, a ako Evanjelium otvoril, začal čítať. Bol to Matúš, kapitola 18.



1. *V tú hodinu prišli učenici k Ježišovi s otázkou: kto je najväčší v nebeskom kráľovstve?*

2. *On si zavolal dieťa, postavil ho do stredu medzi nich*

3. *a povedal: Amen, hovorím vám, že ak sa neobráтите a nebudete ako deti, nikdy nevojdete do nebeského kráľovstva.*

4. *Kto sa teda pokorí ako toto dieťa, ten je najväčší v nebeskom kráľovstve.*

„Áno, áno, to je ono,“ pomyslel si, lebo si spomenul, ako poznal uspokojenie a radosť zo života len do tej miery, nakoľko sám seba ponížoval.

5. *A kto by prijal jedno takéto dieťa v mojom mene, mňa prijíma.*

6. *Pre toho, kto by zvedol na hriech jedného z týchto malých, čo veria vo mňa, by bolo lepšie, keby mu zavesili na krk mlynský kameň a potopili ho do morských hlbín.*

„Prečo tu je *kto by prijal* a kam prijal? A čo znamená *v mojom mene*?“ pýtal sa Nechľudov v duchu. Cítil, že mu tie slová nič nehovoria. A prečo *na krk mlynský kameň a morské hlbiny*? Nie, to nejako nie je ono. Je to nepresné a nejasné,“ pomyslel si a spomínal, ako niekoľkokrát v živote začínal čítať Evanjelium a ako ho také nejasné miesta vždy odpudzovali. Prečítal si ešte siedmy, ôsmy, deviaty a desiaty verš o pohoršeniach (zvádzaní na hriech), o tom ako je lepšie vojsť do života, o potrestaní večným ohňom, do ktorého budú ľudia uvrhnutí i o maličkých a akýchsi ich anjeloch, ktorí hľadajú na tvár Otca, ktorý je v nebesiach. „Škoda, že je to také nesúvislé,“ myslel si. „Ale pritom človek cíti, že je v tom niečo pekného.“

11. *Syn človeka prišiel spasit' to, čo zahynulo, čítal ďalej.*

12. *Čo si myslíte: Keby niekto mal sto oviec, či nenechá tých deväťdesiatdeväť na vrchoch, a nepôjde hľadať tú, ktorá zablúdila?*

13. *A ak sa mu podarí ju nájsť, amen, hovorím vám, že sa bude z nej radowať viacej ako z tých deväťdesiatich deviatich, čo nezablúdili!*

14. *Tak isto nie je vôľa vášho Otca v nebesiach, aby zahynul čo len jeden z týchto maličkých.*

„Áno, nebola vôľa Otca, aby zahynuli, ale oni zatiaľ hynú po stovkách, tisícach, a niet spôsobu, ako ich zachrániť,“ pomyslel si Nechľudov. A čítal ďalej:

21. *Vtedy pristúpil k nemu Peter a povedal: Pane, keď sa brat prehreší proti mne, koľkokrát mu mám odpustiť? Či až sedem ráz?*

22. *Ježiš mu odpovedal: Nehovorím ti, že sedem ráz, ale až sedemdesiatkrát sedem ráz..*

23. *Preto sa nebeské kráľovstvo podobá kráľovi, ktorý chcel účtovať so svojimi služobníkmi.*

24. *Keď začal účtovať, priviedli mu jedného, ktorý mu bol dlžný desaťtisíc talentov.*

25. Pretože mu ich nemohol vrátiť, pán rozkázal predať jeho, jeho ženu, deti, všetko čo mal, a dlh splatiť.

26. Tu mu sluha padol k nohám a na kolenách ho prosil: Pane, pozhovej mi, všetko ti vrátim.

27. Pán sa nad sluhom zľutoval, prepustil ho a dlh mu odpustil.

28. Len čo ten sluha odišiel, stretol jedného zo svojich spolusluhov, ktorý mu bol dlžný sto denárov. Chytil ho, škrtil a volal: Vráť, čo si dlžen!

29. Spolusluha mu padol k nohám a prosil ho: Pozhovej mi a vrátim ti.

30. Ten však nebol ochotný, ale odišiel a dal ho do väzenia, kým mu ne-splatí dlžobu.

31. Keď jeho spolusluhovia videli, čo sa stalo, veľmi sa zarmútili. Išli a oznámili svojmu pánovi všetko, čo sa stalo.

32. Tu si ho pán predvolal a povedal mu: Ty zlý sluha, odpustil som ti celý dlh, pretože si ma prosil.

33. Nemal si sa teda aj ty zľutovať nad svojím spolusluhom, ako som sa ja zľutoval nad tebou?

„Je to naozaj iba toto?“ zvolal naraz Nechľudov nahlas, keď prečítal tieto slová. A vnútorný hlas celej jeho bytosti hovoril:

„Áno, len toto.“

A Nechľudovi sa stalo, čo sa často stáva ľuďom, ktorí žijú duševným životom. Stalo sa mu, že myšlienku, ktorá sa mu spočiatku zdala čudnou, nezmyselnou, iba akousi slovnou hračkou, paradoxom, potvrdzoval život, a to stále a stále častejšie, až sa mu nakoniec javila ako tá najprostejšia, najjistejšia pravda. Stalo sa mu teraz jasným, že jediný spoľahlivý prostriedok na záchranu ľudí pred hrozným zlom, ktoré ich trápi, spočíva v tom, že ľudia vždy uznajú svoju vinu pred Bohom, ako aj svoju neschopnosť trestať alebo naprávať iných ľudí. Teraz mu bolo jasné, že všetko strašné zlo, ktorého bol svedkom vo väzniciach, žalároch, aj pokojná sebaistota tých, ktorí to zlo konali, všetko to pochádzalo z toho, že ľudia chceli robiť niečo nemožné: hoci sami boli zlí, chceli naprávať zlo.

Zlí ľudia chceli naprávať zlých ľudí a chceli to dosiahnuť mechanicky. Ale dopadlo to tak, že ľudia biedni a ziskuchtiví, ktorí si z domnelého trestania a naprávania ľudí urobili remeslo, sami sa úplne skazili a bez prestania kazia tých, ktorých týrajú. Teraz mu bolo jasné, prečo sa dejú všetky hrôzy, ktoré videl, a čo treba robiť, aby boli odstránené. Odpoveď, ktorú nemohol nájsť, bola práve tá, ktorú dal Ježiš Petrovi: Že máme odpúšťať vždy a všetkým, odpúšťať nesčíselnekrát, lebo nikto nie je bez viny, a preto nikto nemôže trestať ani naprávať.

„Ale to nie je možné, aby to bolo také jednoduché,“ hovoril si Nechľudov, ale aj keď mu to spočiatku bolo čudné, pretože bol zvyknutý na opak, predsa jasne videl, že práve toto je jediné, a to vôbec nie iba teoretické, ale to

najpraktickejšie riešenie problému. Obvyklá námietka, čo so zločincami, či azda majú byť ponechaní bez trestu, ho už nemiatla. Táto námietka by totiž mala zmysel, keby bolo dokázané, že trest znižuje zločinnosť a napráva zločincov. Ale keďže bol dokázaný pravý opak a je zjavné, že nie je v moci jedných ľudí naprávať druhých, potom možno urobiť iba jedinú rozumnú vec – prestať s tým, čo je nielen márne, ale aj škodlivé a naviac nemravné a kruté. „Už po stáročia popravujete ľudí, ktorých považujete za zločincov. A vyhynuli azda? Nie, nevyhynuli, ale ich počet stúpol jednak o zločincov, ktorí sa mravne kazia trestami, jednak o zločinných sudcov, prokurátorov, vyšetrovateľov a žalárnikov, ktorí súdia a trestajú ľudí.“ Nechľudov si teraz uvedomil, že spoločnosť, a vôbec poriadok, nejestvujú vďaka tomu, že sú tu zákonom ustanovení a chránení zločinci, súdiaci a trestajúci iných, ale preto, že ľudia napriek všetkému mravnému úpadku, sa predsa len navzájom lutujú a milujú.

Dúfal, že si túto myšlienku opäť potvrdí v Evanjeliu, a začal ho čítať od začiatku. Keď si teraz prečítal Kázeň na vrchu, ktorá ho vždy dojímala, po prvý raz v nej nevidel iba krásne abstraktné myšlienky a nesplniteľné požiadavky, ale prosté, jasné a prakticky uskutočniteľné prikázania. Keby tie prikázania boli splnené (čo bolo celkom možné), nastolili by úplne iné spoločenské zriadenie, v ktorom by nielen samo od seba padlo násilie, ktoré Nechľudova tak poburovalo, ale bolo by dosiahnuté najvyššie ľudstvu dostupné blaho – Božie kráľovstvo na zemi.

Tých prikázaní bolo päť.

*Prvé prikázanie* (Matúš 5, 21-26) hovorilo, že človek nielenže nesmie zabíjať, ale nemá sa ani hnevať na svojho brata, nemá nikoho považovať za ničotného, za „blázna“, a ak sa s niekým znesvári, musí sa s ním pomeriť prv, ako prinesie obeť Bohu, ako sa pomodlí.

*Druhé prikázanie* (Matúš 5, 27-32) hovorilo, že človek nielenže nemá cudzoložiť, ale má sa vystríhať i rozkoše z pohľadu na ženskú krásu, a ak má manželku, nikdy jej nesmie byť neverný.

*Tretie prikázanie* (Matúš 5, 33-37) hovorilo, že človek nemá pri ničom prisahať.

*Štvrté prikázanie* (Matúš 5, 38-42) hovorilo, že človek nielenže nesmie odplácať okom za oko, ale má nastaviť druhé líce, ak ho udrú po jednom, že má odpúšťať krivdy, pokorne ich znášať a neodopierať nič, o čo ho ľudia požiadajú.

*Piate prikázanie* (Matúš 5, 43-48) hovorilo, že človek nielenže nemá nenávidieť svojich nepriateľov, nemá proti nim bojovať, ale že ich má milovať, pomáhať im a slúžiť.

Nechľudov uprel zrak na svetlo horiacej lampy a zostal bez pohybu. Spomenul si na všetko to zlo, na ohyzdnosti nášho života, a jasne si predstavil, čím by život mohol byť, keby ľudia boli vychovávaní v týchto zásadách, a nadšenie, ktoré už dávno nepocítil, zaplavilo naraz jeho vnútro, akoby bol po dlhom trápení a súžení dosiahol pokoj a slobodu.

Nespál celú noc, a ako sa stáva mnohým a mnohým ľuďom, ktorí čítajú evanjelium, dnes po prvý raz chápal význam slov, ktoré predtým toľkokrát čítal, ale im nevenoval pozornosť. Ako huba vodu, tak nasával všetko to potrebné, dôležité a radostné, čo sa mu odhaľovalo v tejto knihe. A všetko, čo čítal, pripadalo mu známe, akoby to prebúdžalo a potvrdzovalo v jeho vedomí to, čo vedel už dávno predtým, ale čo si plne neuvedomoval a čomu neveril. Teraz si to však uvedomoval a veril tomu.

A nielenže si uvedomoval a veril, že ľudia dosiahnu najvyššie dostupné blaho, ak budú zachovávať tieto prikázania, ale tiež si teraz uvedomoval a veril, že žiaden človek nemá robiť nič iné, len plniť tieto prikázania, že v nich je jediný rozumný zmysel ľudského života, že každá úchyľka je chybou, ktorú vzápätí stíha trest. Vyplývalo to z celého učenia, ale zvlášť jasne a pôsobivo to bolo vyjadrené v podobenstve o vinici. Vinári si predstavovali, že vinica, na ktorú boli poslaní, aby pracovali pre pána, je ich vlastníctvom; že všetko, čo je na vinici, je len pre nich a že nemajú na starosti nič iného, ako si na tej vinici užívať života; zabudli na pána a zabíjali každého, kto im pána a ich povinnosti voči nemu pripomínal.

„To isté robíme aj my,“ rozmýšľal Nechľudov, „keď žijeme v mylnom presvedčení, že sme sami pánmi svojho života, že nám bol daný pre rozkoš. Ale to je bláznovstvo. Veď ak sme sem boli poslaní, teda bolo to z vôle niekoho a na niečo. Ale my sme si povedali, že žijeme len pre svoje radosti, a tak je celkom prirodzené, že je s nami zle, ako bude zle s robotníkom, ktorý neplní vôľu svojho pána. A vôľu Pána vyjadrujú tieto prikázania. Keby ľudia tie prikázania plnili, nastane na zemi Božie kráľovstvo a ľudia dosiahnu najvyššie dostupné blaho.

*Hľadajte najprv kráľovstvo Božie a Jeho spravodlivosť, a toto všetko vám bude pridané. Ale my hľadáme toto všetko a samozrejme nenachádzame.*

Toto je moja životná úloha. Sotva skončila jedna, nastala druhá.“

Od tej noci začal pre Nechľudova úplne nový život, nielen preto, že sa ocitol v nových podmienkach života, ale aj preto, že všetko, čo sa s ním dialo od tej doby, nadobúdalo pre neho celkom iný význam ako predtým. Ako skončí nové obdobie v jeho živote, ukáže budúcnosť.